



A Journey into the World of Educational Administration: In Search of a Narrative Beyond Narratives

Mahdieh Dezburd

Ph.D. student in Educational Administration, Faculty of Education and Psychology, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran. Email: sahardejbord114@gmail.com

Fateme Enayatizadeh

Ph.D. student in Educational Administration, Faculty of Education and Psychology, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran. Email: enayatizadeh76@gmail.com

Rezvan Hoseingholizadeh

Associate Professor, Department of Educational Administration and Human Resource Development, Faculty of Education and Psychology, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran. (Corresponding Author), Email: rhgholizadeh@um.ac.ir

Received: 2024-10-27

Revised: 2025-09-07

Accepted: 2025-11-12

Published: 2026-04-20

Citation: Dezburd, M., Enayatizadeh, F. & Hoseingholizadeh, R. (2026). A Journey into the World of Educational Administration: In Search of a Narrative Beyond Narratives. *Foundations of Education*, 15(2), 108-147. doi: 10.22067/fedu.2025.90475.1381

Abstract

The purpose of this paper is to provide a systematic review of review studies on educational administration and leadership across different regions of the world (Asia, Europe, the Americas, and Africa). To achieve this objective, a systematic literature review methodology was employed. Following a rigorous process of searching, identifying, and refining studies across international databases such as Google Scholar, Scopus, ERIC, and Web of Science, as well as national databases including the Scientific Information Database and Humanities databases due to their extensive coverage, a total of 68 studies were purposively selected and analyzed through interpretive analysis. The findings revealed considerable dispersion and diversity in the topics investigated, with particular emphasis on leadership and its models, school effectiveness and improvement, higher education, human resource management, organizational behavior, characteristics and competencies of school principals, organizational change, and leadership training and development. The analysis further indicates a predominance of quantitative research methods and a reliance on Western theoretical frameworks to guide empirical inquiry, alongside relatively limited attention to context-specific studies. When examined across different geographical regions, this pattern reflects a form of scientific imperialism in the field of educational administration and leadership. Moreover, the global knowledge map highlights gaps in the distribution of formal and internationally recognized research across societies,



©2026 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publishers.

pointing to the uneven production of scholarly knowledge. In this context, Iran's contribution to global knowledge in educational administration and leadership remains relatively limited, underscoring the need for more localized and contextually grounded research.

Keywords: systematic review, educational administration and leadership, scientific imperialism, knowledge production

Synopsis

In recent decades, knowledge production in the field of Educational Administration, Management, and Leadership (EAML) has undergone profound and multifaceted transformation on a global scale. The expansion of cross-border scholarly exchanges, the emergence of international research networks, and the dominance of Western theoretical paradigms have collectively intensified the need for critical reflection and re-mapping of the epistemic landscape of educational management. Against this backdrop, the present study aims to map and analyze global patterns of knowledge production in EAML across diverse geographical regions—Asia, Europe, North America, and Africa. The study employed a documentary research design using a comprehensive scoping review guided by the PRISMA framework for systematic reviews. A systematic search was conducted using key terms such as “educational administration and review,” “educational leadership and review,” and “educational management and review.” Data were collected from major international databases including Google Scholar, Scopus, ERIC, and Web of Science, as well as national repositories such as the Islamic World Science Citation Center (ISC) and the Humanities and Social Sciences Database. Thematic analysis was applied to examine prevailing topics, methodologies, publication venues, and leading versus peripheral centers in the field, thereby constructing a systematic and integrative portrayal of global and local knowledge production in EAML. The findings yielded several significant insights. First, scholars across world regions have primarily engaged with meta-themes such as leadership models, school effectiveness and improvement, higher education, human resources, organizational behavior, principals' competencies, organizational change, and leadership training and development. This thematic diversity—what Oplatka (2018) terms intellectual vitality—reflects the growing maturity of the field. However, the evidence also reveals a limited inclination toward indigenous research and contextual theorization, with the field remaining largely aligned with a homogenized global paradigm dominated by Western epistemologies. The conceptual and analytical frameworks employed are predominantly imported, illustrating what has been described as “scientific imperialism” in EAML, wherein conventional Western—particularly Anglo-American—models shape the epistemic architecture of the discipline worldwide. Nonetheless, signs of intellectual pluralism are emerging. In China, Israel, and Malaysia, scholars and academic institutions have begun to indigenize theoretical frameworks and cultivate independent scholarly traditions. Similarly, in South America and parts of Africa, efforts to integrate educational management knowledge with critical theories of power and social inequality signal a turn toward context-sensitive scholarship. In Iran, knowledge production reflects broader Asian trajectories, with increasing attention to higher education management and leadership. However, school management and

learning-centered leadership remain marginal areas, necessitating renewed scholarly attention and strategic development to enhance both theoretical and practical impact nationally and internationally. Second, the results reveal variations in regional contributions to EAML publications. The Educational Management Administration & Leadership journal publishes the highest number of articles in the field, followed by Educational Administration Quarterly. Asian scholars show a stronger inclination to publish in Management in Education and Leadership, while Iran's share of global EAML scholarship remains minimal—underscoring the need for greater international collaboration and presence in high-impact journals. Third, the analysis indicates the predominance of quantitative research methodologies in global EAML studies, with comparatively limited use of qualitative and mixed-methods approaches. Iranian researchers largely mirror this pattern, highlighting a methodological imbalance and the need for greater diversification to illuminate the cultural, social, and behavioral dimensions of educational management and leadership. Fourth, a comparative analysis of knowledge production across continents revealed distinct patterns of scientific leadership and dependency. In Asia, Hong Kong and Israel stand as leading hubs supported by regional research centers, strong international networks, and robust funding structures. In contrast, nations such as Iraq, Qatar, Oman, Kuwait, Palestine, Jordan, and Lebanon remain peripheral, constrained by weak research–practice linkages, a shortage of trained leaders, dependence on Western frameworks, and institutional limitations. In Europe, the United Kingdom, the Netherlands, Germany, Sweden, Belgium, Norway, and Spain dominate, leveraging English-language publication and transnational networks. In the Americas, the United States, Canada, and Australia constitute the central axis of production, while Chile emerges as a regional leader within Latin America. In Africa, South Africa, Nigeria, and Kenya show potential for leadership, though Egypt, Morocco, and Algeria continue to face structural and financial constraints.

Conclusion

Despite the evident intellectual dynamism and thematic diversity within EAML, fundamental challenges persist, including Western paradigmatic hegemony, insufficient indigenous theorization, and methodological uniformity. Advancing the field requires the development of contextually grounded theoretical models, methodological diversification, and policy mechanisms that support localized knowledge production. The future of EAML lies in intercultural and dialogical scholarship that balances global universality with local authenticity. By mapping the global terrain of knowledge production, this study contributes to critical awareness and comparative reflection on Iran's position within the international scholarly community. The findings offer valuable implications for researchers, policymakers, and educational leaders seeking to strengthen scientific and institutional capacities. Ultimately, educational excellence depends on knowledge-based, human-centered, and culturally responsive leadership—a foundation for cultivating empowered individuals and sustainable learning societies.

پژوهش نامه مبانی تعلیم و تربیت



مقاله پژوهشی

<https://fedu.um.ac.ir>

دسترسی آزاد

سفری به جهان مدیریت آموزشی: در جستجوی روایتی ورای روایت‌ها

مهديه دژبرد ^{id}

دانشجوی دکتری مدیریت آموزشی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.
sahardejbord114@gmail.com

فاطمه عنایتی زاده ^{id}

دانشجوی دکتری مدیریت آموزشی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.
enayatizadeh76@gmail.com

رضوان حسین قلی زاده ^{id}

دانشیار، گروه مدیریت آموزشی و توسعه منابع انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، مشهد، ایران. (نویسنده مسئول)،
rhgholizadeh@um.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۰۶	تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۶/۱۶	تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۸/۲۱	تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۱/۳۱
استناد: دژبرد، مهديه؛ عنایتی زاده، فاطمه و حسین قلی زاده، رضوان. (۱۴۰۵). سفری به جهان مدیریت آموزشی: در جستجوی روایتی ورای روایت‌ها. پژوهش نامه مبانی تعلیم و تربیت، ۱۵(۲)، ۱۴۷-۱۰۸. doi: 10.22067/fedu.2025.90475.1381			

چکیده

هدف اصلی این مطالعه، مروری نظام‌مند بر مطالعات مروری مدیریت و رهبری آموزشی در مناطق مختلف جهان (آسیا، اروپا، آمریکا و آفریقا) می‌باشد. برای دستیابی به این هدف، از روش پژوهش اسنادی از نوع مرور نظام‌مند بهره گرفته شد. در نتیجه جستجو، شناسایی و پالایش مطالعات صورت گرفته در پایگاه‌های اطلاعاتی گوگل اسکالر، اسکوپوس، اریک و وب‌آوساینس و در ایران از پایگاه‌های بانک اطلاعات علمی و علوم انسانی به دلیل پوشش گسترده و جامع اسناد، ۶۸ پژوهش مروری به صورت هدفمند انتخاب و به روش تحلیل تفسیری مورد تحلیل قرار گرفتند. نتایج به دست آمده حاکی از پراکندگی و تنوع موضوعات مورد مطالعه با تاکید بر رهبری و الگوهای آن، اثربخشی و بهبود مدرسه، آموزش عالی، منابع انسانی، رفتار سازمانی، ویژگی‌ها و شایستگی‌های مدیران مدارس، تغییر سازمانی، آموزش و توسعه رهبری می‌باشد. نتایج بر غلبه روش‌های پژوهش کمی و اقبال پژوهشگران از الگوهای نظری غربی برای هدایت مطالعات تجربی و توجه اندک به مطالعات زیست بوم دارد. بررسی این وضعیت در مناطق جغرافیایی مختلف جهان ناظر بر گرفتاری مدیریت و رهبری آموزشی در نوعی امپریالیسم علمی است. نقشه جهانی پایگاه دانش این

حوزه، نقاط خالی را نشان می‌دهد که بر توزیع نامتوازن دانش رسمی و بین‌المللی در جوامع مختلف دلالت دارد. این نتیجه در مورد ایران نیز حاکی از سهم اندک آن در تولید دانش مدیریت و رهبری آموزشی در مقیاس جهانی است.

واژه‌های کلیدی: مرور نظام مند، دانش مدیریت و رهبری آموزشی، امپریسم علمی، تولید دانش

مقدمه

آموزش، قدمتی به اندازه عمر بشر دارد و به تدریج با پیچیده‌تر شدن جوامع، از حیطه خانواده به دیر، کلیسا و سپس به مدارس سپرده شد و با افزایش تعداد مدارس، نیاز به رشته مدیریت آموزشی بیش‌ازپیش احساس شد (Rastemoghadam et al., 2016). نخستین تکاپوی علمی مدیریت آموزشی را می‌توان با سفر به جنبش نظریه با محوریت تجربه‌گرایی منطقی نظاره کرد؛ اما در ادامه، ماهیت زیربنایی پارادایم‌های فلسفی در مدار تحول نظریه‌پردازی مدیریت آموزشی، ماهیت چندبعدی مدیریت آموزشی را در گذر زمان با حوزه‌های علمی مختلف از جمله آموزش و پرورش، اقتصاد، جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، مدیریت صنعتی، مدیریت عمومی، مدیریت کسب‌وکار، منابع انسانی و رفتار سازمانی مواجه کرد؛ همین امر بر آشفتگی نظری و مفهومی رشته مدیریت آموزشی افزود (Boyan, 1988; Eacott, 2015; Oplatka, 2008, 2016; Hare, 1996).

پنداره‌های چندگانه مدیریت آموزشی به‌عنوان یک رشته علمی^۱ (Bush, 1973; Biglam, 1999)، حوزه کاربردی^۲ (Newell et al., 1988)، حوزه عمل^۳ (Ribbins, 2006)، حوزه مطالعاتی^۴ (Oplatka, 2009) و کاربرد رهبری در بافت آموزش و پرورش، توافق درباره هویت علمی مدیریت آموزشی را با چالشی تاریخی مواجه کرده است (Khalkhali, 2015; Ahanchian & Parsa, 2020). شواهد موجود نشان می‌دهد با گذر زمان نه تنها توافق عمومی در ساختار دانش مدیریت آموزشی ایجاد نشده، بلکه حتی به ابهام‌زایی مرزهای فکری آن نیز دامن زده است (Hallinger & Chen, 2014). ادبیات پژوهش در این حوزه بر وجود شواهدی ناظر به نبود توافق درباره اهداف، موضوعات، روش‌ها و حدود و مرزهای مدیریت آموزشی دلالت دارد (Oplatka, 2008; Rastemoghadam et al., 2016). گواه این ادعا، وجود شواهد پژوهشی است که گونا-گونی موضوعات مورد مطالعه (Campbell, 1979)، عدم انباشتگی دانش (Bridges, 1982)، آشفتگی مطالعاتی

¹. scientific discipline

². applied field

³. field of practice

⁴. field of study

(Ogawa et al., 2000)، ناهم‌سنگی دانش (Hallinger & Chen, 2014)، کم‌رنگ بودن فضای نقادی (Hoy, 1978) و عدم یک‌پارچگی دانش (Wang & Bowers, 2016) را روایت می‌کنند (Ahanchian & Parsa, 2020) بدیهی است، چنین توصیفی از تفاوت و تقابل دیدگاه‌های صاحب‌نظران جهانی مدیریت آموزشی چالش‌برانگیز است.

با مرور پژوهش‌های انجام‌شده در قلمرو مدیریت آموزشی می‌توان دریافت که پژوهشگران و دغدغه‌مندان این حوزه در مناطق مختلف جهان از جمله آسیا (Attari et al., ; Oplatka & Arar, 2017)، اروپا (Wang & Bowers, 2015; Samul, 2020; Kovacevi & Hallinger, 2019)، آمریکا (Hallinger, 2023) و آفریقا (Hallinger, 2018; Asuga et al., 2016) با توجه به بافت سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی حاکم بر جامعه خویش، به بیان روایت متمایزی از مدیریت آموزشی پرداخته‌اند و به تبع آن، رویکردهای غالب و رجحان‌های روش‌شناختی را به کار گرفته‌اند که نیازمند فهم و تأملات عمیق‌تری می‌باشد. با نگاهی به پژوهش‌های صورت گرفته در ایران نیز می‌توان دغدغه‌مندی محققان ایرانی در انجام مرور نظام‌مند مطالعات در حوزه مدیریت آموزشی را دریافت. این مطالعات اغلب با هدف توصیف و تفسیر چگونگی فهم پژوهشگران و کارورزان حوزه مدیریت آموزشی از مفهوم رهبری آموزشی در مقالات منتشرشده در مجلات علوم‌تربیتی (Nemati & Shirbagi, 2022)، بازنمایی تولید دانش رهبری و مدیریت آموزشی اعضای هیئت علمی گروه مدیریت آموزشی دانشگاه‌های دولتی ایران در مجلات تخصصی بین‌المللی و پایگاه‌های وب آو ساینس^۱ و اسکوپوس (Ghaemipour et al, 2021)، واکاوی ماهیت حوزه مدیریت آموزشی در ایران با بررسی مقالات منتشرشده در مجلات تخصصی (Nemati et al., 2020)، شناسایی موضوعات و الگوهای مفهومی پژوهش در مطالعات مربوط به حوزه مدیریت مدرسه صورت گرفته‌اند (Hosseingholizadeh et al., 2021). در این میان، نتایج مطالعات (Lashgari et al. (2022; 2023) نشان می‌دهد که مدیریت مدرسه به عنوان یک خوشه حاشیه‌ای در نقشه ساختار دانش مدیریت آموزشی ایران قرار دارد و نوعی سامان‌نیافتگی در تولیدات حوزه علمی مدیریت آموزشی در ایران، مشهود است.

موضوع مهم دیگری که ضمن مرور روایت‌ها درخور ملاحظه است، نشریات و محققانی است که در مناطق جغرافیایی مختلف جهان به انعکاس دغدغه‌های حوزه مدیریت و رهبری آموزشی در آینه پژوهش‌ها

¹. Web of Science

مبادرت ورزیده‌اند؛ برای نمونه، (Jackson, 2019) در یک مطالعه مروری نشان داد، در نشریه‌های مدیریت و رهبری آموزشی، موضوعاتی مانند راهبردها و محیط‌های یادگیری، سرمایه انسانی، آموزشی و مالی، آموزش معلمان، آموزش عالی، برابری و عدالت اجتماعی، به مرور زمان از حاشیه فاصله گرفته و در هسته تولید دانش قرار گرفته‌اند (Jackson, 2019). شناخت سهم محققان در تولید دانش مدیریت آموزشی به تفکیک قطب‌های پیشرو و پیرو می‌تواند شناسایی زمینه‌های همکاری بین‌المللی، به‌ویژه برای محققان ایرانی را فراهم آورد.

با استناد به شواهد موجود، مطالعات حوزه مدیریت آموزشی از دو جنبه قابل بررسی‌اند. نخست، از منظر مفهومی، این مطالعات دارای پراکندگی و گستردگی قابل توجهی هستند که منجر به انفصال فکری در این حوزه شده است. (Nemati et al., 2020) دوم، با توجه به جهت‌گیری فرهنگی این پژوهش‌ها، رویکردهای فرهنگی به شکل قابل توجهی ماهیت مدیریت و رهبری آموزشی را تحت تأثیر قرار داده و دانش مدیریت و رهبری آموزشی را به هنجارها و بافت فرهنگی جوامع مرتبط ساخته‌اند (Lotfi & Hosseingholizadeh, 2022). این روند نشان می‌دهد که فهم مدیریت آموزشی نه تنها به متون علمی، بلکه به زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی وابسته است. با توجه به این شرایط، در این مطالعه تلاش شد تا ضمن در نظر گرفتن تفاوت‌های فرهنگی و جغرافیایی، مطالعات مروری صورت گرفته با تأکید بر تولید دانش مدیریت آموزشی در مقیاس فراگستر و قاره‌ای در پاسخ به پرسش‌های محوری زیر به شیوه نظام‌مند مورد بررسی قرار گیرند:

۱. محققان مدیریت آموزشی در مناطق جغرافیایی مختلف جهان، چه روایت‌ها و ابرموضوعاتی از مدیریت آموزشی ارائه کرده‌اند؟

۲. نشریه‌های شاخص در هر منطقه جغرافیایی کدام‌اند؟

۳. رویکرد غالب و رجحان‌های روش‌شناختی محققان در هر قاره چیست؟

۴. قطب‌های پیشرو و پیرو این رشته در کدام مناطق متمرکز شده‌اند؟

یکی از چالش‌های اساسی در حوزه مدیریت و رهبری آموزشی، فقدان درک جامع و تاریخی از روند تولید دانش و مسیر تحول آن در بسترهای ملی و بین‌المللی است. هرچند پرسش‌هایی مانند «دانش تولید شده چگونه و با چه ویژگی‌هایی شکل گرفته است؟» در نگاه نخست ساده به نظر می‌رسند، اما بررسی دقیق آن‌ها می‌تواند ابعاد پنهان و مغفول دانش تولید شده را آشکار سازد. چنین نگاهی به‌ویژه برای دانشجویان و پژوهشگران این

حوزه اهمیت دارد، زیرا آنان برای فهم انتقادی رشته، نیازمند چارچوبی نظام‌مند برای تحلیل گذشته و حال هستند. بررسی سهم ایران در تولید دانش مدیریت آموزشی نیز نشان می‌دهد که در برخی حوزه‌ها ظرفیت ارتقا وجود دارد و در بخش‌هایی با محدودیت‌های بنیادین مواجه است. از این منظر، رویکرد انتقادی فرصتی فراهم می‌آورد تا پژوهشگر نه صرفاً به توصیف دستاوردها، بلکه به روشنگری، بازاندیشی و آشکارسازی محدودیت‌ها و نقاط قوت دانش موجود بپردازد. این تحلیل، مسیر توسعه رشته را شفاف‌تر ساخته و امکان اتخاذ راهبردهایی هدفمند برای پیشبرد دانش مدیریت آموزشی در سطوح ملی و بین‌المللی را فراهم می‌کند. بر این اساس، پژوهش حاضر با ترسیم تصویری روشن و نظام‌مند از روند تولید دانش در این حوزه، به دنبال پاسخ به پرسش‌های اساسی درباره چگونگی، کیفیت و پیامدهای این تولید دانش و فراهم‌سازی بستر اصلاحات و تحولات آینده است.

برای دستیابی به هدف این مطالعه، از روش پژوهش اسنادی از نوع مرور کلی یا فرامرور^۱ بر اساس چارچوب جهانی پرایزما^۲ بهره گرفته شد. این روش فراتر از مرورهای نظام‌مند^۳ عمل می‌کند و با ترکیب و مقایسه نتایج مطالعات مروری متعدد، امکان شناسایی شکاف‌های دانش، بررسی روندهای پژوهشی و تحلیل تغییرات در طول زمان را فراهم می‌سازد؛ به‌ویژه در تعیین مسیرهای جدید پژوهشی کارآمد است. علاوه بر این، مرور فرامرور ابزارهای ارزشمندی برای هدایت سیاست‌گذاری، ارتقای عمل حرفه‌ای و توسعه پژوهش ارائه می‌دهد؛ با این حال، به‌منظور حفظ دقت و اعتبار نتایج، استفاده از آن مستلزم رعایت استانداردهای بالای روش‌شناختی است. (Pigott & Polanin, 2020).

گام‌های اصلی پژوهش حاضر، طی چهار مرحله شناسایی، غربالگری، انتخاب منابع واجد شرایط و نمونه‌نمایی تعریف شدند که در شکل (۱) نشان داده شده است (Siddaway et al., 2019). جستجو حول محور تولید دانش در حوزه مدیریت و رهبری آموزشی بود که با واژه‌های کلیدی نظیر «مدیریت آموزشی و مرور^۴»،

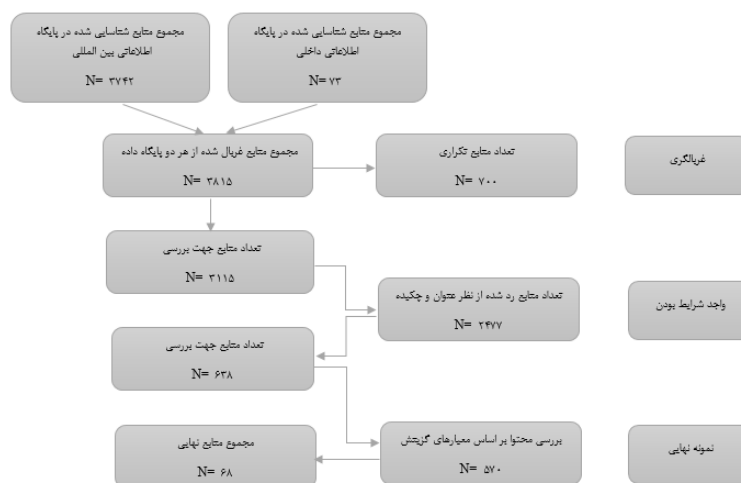
1. Over Review

2. PRISMA

3 Systematic review

4 Educational Administration and Review

«رهبری آموزشی و مرور»^۱ و «مدیریت آموزشی و مرور»^۲ انجام شد. این بررسی در سطح بین‌المللی از پایگاه‌های داده گوگل اسکالر^۳، اسکوپوس^۴، اریک^۵ و وب آو ساینس و در سطح داخلی از پایگاه‌های بانک اطلاعات علمی^۶ و علوم انسانی به دلیل پوشش گسترده و جامع اسناد استفاده کرد. لازم به ذکر است که جستجوی منابع با معیارهای (۱) مطالعه از نوع مروری، (۲) موضوع و محتوای مرتبط با تولید دانش حوزه مدیریت آموزشی، (۳) جستجو بدون هیچ محدودیت زمانی، (۴) زبان انگلیسی و فارسی، (۵) دسترسی کامل به مقاله و (۶) مقالات منتشر شده در مجلات علمی معتبر صورت پذیرفت.



شکل ۱: چارچوب پریزما برای مرور نظام‌مند نتایج پژوهش‌ها

منابع بازیابی شده بالغ بر ۳۷۴۲ عنوان بودند که پس از بررسی اولیه براساس معیارهای موردنظر غربالگری شدند. در نهایت، ۶۸ عنوان مقاله که منطبق با مرور حاضر بودند، انتخاب و مورد تحلیل قرار گرفتند. مقالات مروری شناسایی شده برحسب سال انتشار از سال ۲۰۱۲ تا ۲۰۲۴ متغیر بودند. طبق نمودار (۱)

¹ Educational Leadership and Review

² Educational Management and Review

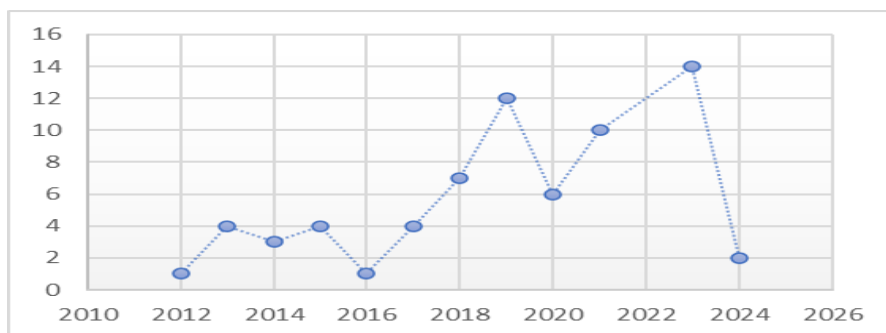
³ Google scholar

⁴ Scopus

⁵ Eric

⁶ . SID

پراکندگی مطالعات در سال‌های مختلف مشهود است. نخستین مرور نظام مند مربوط به سال ۲۰۱۲ می باشد. در سال‌های ۲۰۱۲ و ۲۰۱۶ کمترین تعداد مقالات (۱ مورد) و در سال ۲۰۲۳، بیشترین تعداد مطالعات مروری منتشر شده اند.



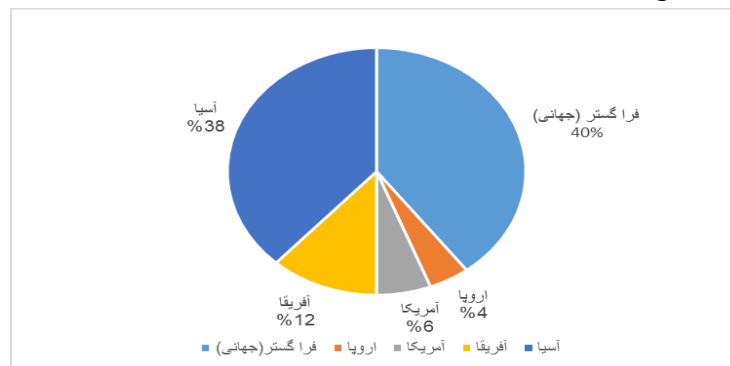
نمودار ۱: توزیع مقالات مروری منتشر شده براساس سال انتشار

به منظور استخراج داده‌ها، محتوای هر یک از مقالات به طور دقیق شامل عنوان، هدف و پرسش‌های پژوهش، روش و نتایج بررسی و ثبت شد. سپس تمامی متون انتخاب شده وارد فرایند تحلیل مضمون شدند. در این مرحله، جملات، عبارات و بخش‌های کلیدی مقالات به عنوان واحدهای معنایی تعیین و کدهای اولیه استخراج گردید. این کدها در ادامه به صورت مضامین پایه دسته‌بندی شدند و مضامین پایه مشابه یا مرتبط با یکدیگر تلفیق شده و به شکل مضامین سازمان‌دهنده درآمدند. در نهایت، ترکیب مضامین سازمان‌دهنده، مفاهیم فراگیر پژوهش را به عنوان یافته‌های نهایی شکل داد. بدین ترتیب مسیر دستیابی از اسناد بررسی شده تا نتایج تحلیلی پژوهش به صورت مرحله به مرحله روشن و مستند شد. روش تحلیل مضمون به دلیل توانایی آن در شناسایی، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی انتخاب شد. این روش قادر است داده‌های پراکنده و متنوع را به مجموعه‌ای غنی و تفصیلی تبدیل کند (Abedi Jafari et al., 2011). در این مطالعه، تحلیل مضمون در سه سطح مضامین پایه شامل کدها و نکات کلیدی متن، مضامین سازمان‌دهنده که از ترکیب و تلخیص مضامین پایه شکل گرفتند، و در نهایت مفاهیم فراگیر که بیانگر مفاهیم کلی حاصل از تحلیل بود، صورت گرفت. علاوه بر این، به منظور تأمین اعتبار نتایج به دست آمده، اصالت منابع مورد مطالعه و توافق پژوهشگران مورد توجه قرار گرفت و تلاش شد روایت‌های مستخرج از منابع علمی مختلف، معقول، باورپذیر و قابل اعتماد باشند (Sadeghi Fasaee & Irfan Manesh, 2014). همچنین برای افزایش انتقال‌پذیری

یافته‌ها، جزئیات مقالات مورد بررسی ارائه شد و به منظور تضمین تأییدپذیری، فرآیند کدگذاری داده‌ها توسط دو کدگذار به طور مستقل بررسی گردید.

درنهایت، نتایج به دست آمده از تحلیل ۶۸ مطالعه مروری در حوزه مدیریت و رهبری آموزشی ناظر به چهار محور اصلی گرایش‌های موضوعی (ابر موضوعات مورد مطالعه)، رویکرد روش‌شناختی، قطب‌های پیشرو و نشریات پیشنهاد می‌باشد که بر حسب منطقه جغرافیایی به تفکیک گزارش شدند. در محور نخست، به بررسی موضوعاتی پرداخته شد که دغدغه اصلی پژوهشگران در مناطق جغرافیایی مختلف بوده و تلاش شد تا بر زوایای تاریک و مورد غفلت در ابر موضوعی نور تابانده شود. همچنین، ضمن مرور مقالات مورد مطالعه در نشریات مختلف تلاش شد به سوال دوم پژوهش مبنی بر انعکاس ویژگی‌های بارز نشریه‌ها پاسخ داده شود. در رویکرد روش‌شناختی، ضمن اشاره به مسائل موجود در روش‌شناسی مطالعات مدیریت و رهبری آموزشی، رجحان روش‌شناختی قرائت‌های این حوزه نیز به تصویر کشیده شد و در قطب‌های پیشرو و پیرو تلاش شد، دلایل کهنتری و مهتری کشورهای ذکر شده در مطالعات، بیان گردد.

توزیع جغرافیایی مقالات منتشر شده: پراکندگی مطالعات بر حسب منطقه جغرافیایی حاکی از توزیع شاخص ۳۸ درصدی این مطالعات در کشورهای آسیایی و ۱۱ درصدی در کشورهای آفریقایی می‌باشد. اختصاص ۴۰ درصد مطالعات مروری انجام شده در سطح بین‌المللی و به صورت مشترک حکایت از دغدغه تولید دانش جهانی و فارغ از زمینه و بافت فرهنگی و اجتماعی مورد مطالعه دارد.



نمودار ۲: توزیع مقالات مروری منتشر شده براساس تفکیک قاره‌ها

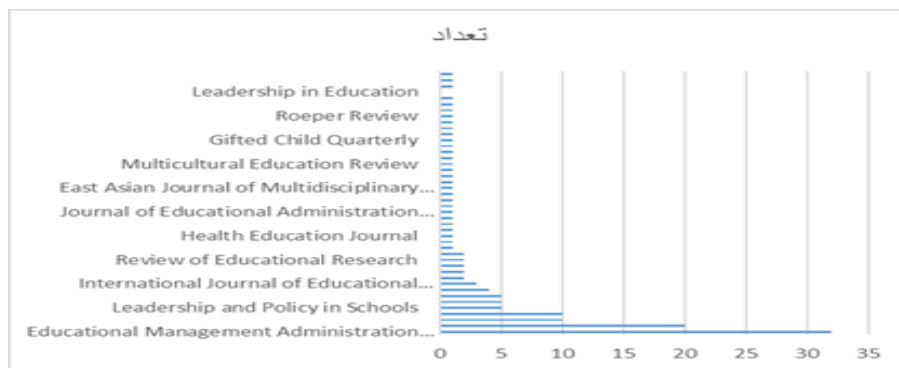
توزیع مقالات براساس نشریه

تحلیل توزیع مقالات منتشرشده در نشریات منتخب مدیریت و رهبری آموزشی، بینش عمیق‌تری درباره روندهای پژوهشی جهانی و منطقه‌ای ارائه می‌دهد. یافته‌ها حاکی از آن است که سهم پژوهشگران آسیایی، آمریکایی و اروپایی از انتشار مقالات در نشریات مختلف متفاوت است و الگوهای انتشار علمی در مناطق مختلف همچنان تمایز قائل می‌شوند. چنین تحلیلی به شناسایی شکاف‌ها و فرصت‌های تحقیقاتی کمک کرده و نشان می‌دهد که برخی نشریات بیشتر بر یافته‌های محلی تمرکز دارند، در حالی که برخی دیگر نقش پل‌زدن بین دانش محلی و جهانی را ایفا می‌کنند. علاوه بر این، شناخت نشریات شاخص می‌تواند به پژوهشگران کمک کند تا برای انتشار یافته‌های خود تصمیم آگاهانه بگیرند و سهم پژوهش‌های خود را در محیط علمی بین‌المللی افزایش دهند. به این ترتیب، بررسی نشریات شاخص نه تنها کمیت و تمرکز جغرافیایی مقالات را نشان می‌دهد، بلکه مسیرهای اصلی توسعه نظریه و مدل‌های مدیریتی در مدیریت و رهبری آموزشی را نیز برجسته می‌کند و به عنوان یک دستاورد پژوهشی مستقل و راهنما برای تحقیقات آتی محسوب می‌شود. در این میان، *Educational Management Administration & Leadership* با ۱۸ مقاله بیشترین تعداد مقالات منتشرشده را در مقایسه با سایر نشریات دارد، در حالی که *Educational Administration* با ۹ مقاله در رتبه دوم قرار گرفت. بیشترین سهم پژوهشگران آسیایی در انتشار مقالات، مربوط به نشریه اروپایی *Management and Educational Leadership* است که علاوه بر پژوهشگران آسیایی، توجه پژوهشگران اروپایی، آمریکای لاتین و جوامع مسلمان را نیز به خود جلب کرده است (Wang & Bowers, 2015; Hallinger & Kovacevic, 2019, 2021; Hallinger, 2023). همچنین، نشریه بین‌المللی *Educational Management* منتشرشده در انگلستان، مورد توجه پژوهشگران آسیایی و اروپایی قرار گرفته است (Ahmad, 2020; Hallinger & Bryant, 2013).

با وجود اینکه فصلنامه *Educational Management* از سال ۱۹۶۵ فعالیت دارد و موتور جنبش نظریه در مدیریت آموزشی بوده است، تمرکز آن بیشتر بر مقالات آمریکایی است و انتشار یافته‌های سایر جوامع آفریقایی، آسیایی و عربی و حتی اروپایی محدود بوده است (Ahmad, 2020; Hallinger & Bryant, 2013; Hallinger & Kovacevic, 2019, 2021). Bryant, 2013; Hallinger & Kovacevic, 2019, 2021). این نشریه پس از پنج دهه انتشار موفق، به تدریج در حال پل‌زدن بین تحقیقات مدیریت و رهبری آموزشی در ایالات متحده و زمینه جهانی

است و پژوهشگران بسیاری از مناطق در حال ظهور را جذب کرده است (Wang & Bowers, 2015; Hallinger, 2023). نمایه شدن این نشریه در پایگاه Web of Science در سال ۲۰۱۱ نیز جذابیت آن را برای محققان بین‌المللی، از جمله ایران، ترکیه و چین، افزایش داده است.

مرور جامع (Hallinger & Kovancevic (2019, 2021) بر ۲۲ نشریه مدیریت و رهبری آموزشی نشان داد که ناشران برتر تحقیقات اروپایی شامل *EDLM*، *NASSP Bulletin (NASSP)*، *Leadership*، *Review of Educational Economics*، *Education and Urban Society* هستند. این یافته‌ها حاکی از آن است که دانشمندان اروپایی پژوهش‌های خود را در نشریاتی متفاوت از هم‌تایان آمریکایی-انگلیسی منتشر می‌کنند. در آمریکای لاتین، مقالات در نشریه‌های *School Effectiveness and Improvement*، *International Journal of Leadership in Education* و *Management* منتشر شده‌اند و پژوهشگران شیلی در نشریه *School Effectiveness and Improvement* پیش‌تاز بوده‌اند (Castillo & Hallinger, 2017). در نهایت، تحلیل استنادی پایگاه Scopus نشان داد که نشریات بین‌المللی *Educational Development*، *Educational Management*، *Leadership*، *South African Journal of Education*، *Educational Management* و *Teaching as Change* از جمله نشریات برتر پژوهش‌های آفریقای جنوبی هستند (Hallinger, 2018a, 2018b). توزیع مقالات منتشرشده در مجلات مورد بررسی در نمودار (۳) قابل مشاهده است.



نمودار ۳: توزیع مقالات براساس مجلات

دانش‌شناسی قاره آسیا

گرایش‌های موضوعی (ابر موضوعات مورد مطالعه)

قاره آسیا به عنوان وسیع‌ترین قاره جهان و مهد ادیان بزرگ تاریخی، دربرگیرنده کشورهایی با تنوع‌های فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، مذهبی و سیاسی است که این تنوع، زمینه‌ساز شکل‌گیری جورچینی متفاوت در حوزه مطالعات مدیریت و رهبری آموزشی است؛ جورچینی که کشورهای پیش‌تاز و میانه‌رو، قطعات بزرگ و متوسط آن را به خود اختصاص داده‌اند. بسیاری از کشورها را می‌توان در زمره قطعات کوچک و چراغ خاموش این پازل به حساب آورد. با مرور مطالعات این حوزه در کشورهای هنگ‌کنگ، اسرائیل، مالزی، کشورهای عربی (قطر، عمان، عراق، فلسطین، کویت، اردن، لبنان و عربستان سعودی)، نمای کلی این جورچین را می‌توان بازنمایی کرد. این بازنمایی در سطح ابرموضوعات نشان‌دهنده حوزه‌هایی همچون رهبری و الگوهای آن، آموزش و توسعه رهبری، اثربخشی و بهبود مدرسه، آموزش عالی، منابع انسانی، رفتار سازمانی، مدیران مدارس، ویژگی‌ها و شایستگی‌ها و تغییر سازمانی است (Szetó & Attari et al., 2023؛ Oplatka & Arar, 2017؛ Adams et al., 2021, 2023؛ Hallinger et al., 2013؛ Hemmada & Hallinger, 2020؛ et al., 2015؛ Hosseingholizadeh et al., 2021؛ Hemmada & Hallinger, 2017؛ Hallinger & Chen, 2014, 2017؛ Bellibas & Gumus, 2015). Eyal & Rom, 2015) این یافته‌ها به وضوح تغییر پارادایم مدیریت آموزشی به رهبری آموزشی را نشان می‌دهد (Eyal & Rom, 2015)؛ به گونه‌ای که پژوهشگران در هنگ‌کنگ، اسرائیل و مالزی عمدتاً توجه خود را بر رهبری و الگوهای آن در بافت فرهنگی ویژه خود معطوف کرده‌اند (Hallinger, 2013؛ Eyal & Rom, 2015؛ et al., 2013؛ Adams et al., 2021, 2023). در پژوهش‌های انجام‌شده در هنگ‌کنگ، کمبود قابل توجهی در مطالعات تطبیقی بین‌فرهنگی مشاهده می‌شود. بررسی نتایج نشان می‌دهد که تحقیقات تجربی انجام‌شده در طول پانزده سال اخیر عمدتاً به بررسی پیوند میان رهبری و فرهنگ اجتماعی در دهه ۱۹۹۰ پرداخته‌اند (Hallinger et al., 2013)؛ (Szetó et al., 2015). در این راستا، ادبیات موضوعی هنگ‌کنگ عمدتاً بر حوزه‌هایی مانند رهبری و شایستگی‌های آن، تغییر سازمانی، اثربخشی و بهبود مدرسه، توسعه رهبری، رهبری یادگیری و عملکرد چندسطحی متمرکز شده است (Hallinger et al., 2013)؛ (Szetó et al., 2015). در قطب دیگر دانش مدیریت آموزشی در آسیا، پژوهشگران اسرائیلی به تأثیر رهبری بر اثربخشی مدرسه، سیاست‌های رهبری و نقش زمینه در ساخت رهبری، توجه ویژه‌ای نشان داده‌اند. آن‌ها در مقایسه با

پژوهش‌های جهان‌گستر که رویکردهای رهبری آموزشی^۱، توزیعی^۲ و رهبری معلم^۳ را مدنظر قرار داده‌اند، کمتر به الگوهای رهبری در قلمرو آموزش پرداخته‌اند. پژوهشگران اسرائیلی با مطالعه رویکردهای جایگزین رهبری، خلأ پژوهشی در دانش جهانی را هدف قرار داده و به آن پرداخته‌اند (Eyal & Rom, 2015). در کنار دو قطب پیشتاز و نسبتاً بزرگ آسیا، یعنی هنگ‌کنگ و اسرائیل، مرور پژوهش‌ها نشان‌دهنده رشد چشمگیر مدیریت و رهبری آموزشی در مالزی است؛ هرچند این رشد از نظر توزیع و گستردگی پژوهش‌ها نامتوازن بوده است^۴. نتایج این مطالعات، روایتگر سبک و الگوهای رهبری مدیران (رهبری تحولی^۵، آموزشی و توزیعی)، رفتار و شایستگی‌های آن‌ها، آماده‌سازی و توسعه رهبری و مفاهیمی با محوریت هیجان (مانند رضایت شغلی، تعهد و استرس) است. علاوه بر این، در مالزی می‌توان از ادبیاتی نابالغ، اما در حال ظهوری سخن راند که به‌صورت یکپارچه در ادبیات جهانی ادغام نشده و آن، تعداد چشمگیر مقالات منتشرشده به زبان مالایی است. به زعم (Malio, 2007)، این وضعیت نه تنها سهم مالزی را در پایگاه دانش بالغ در EDLM مالزی، بلکه در ادبیات جهانی EDLM نیز محدود می‌کند و ادبیاتی گریزپا را به تصویر می‌کشد (Adams et al., 2021, 2023; Hallinger et al., 2013). درباره سهم کشور ترکیه در جورچین تولید دانش در قاره آسیا باید گفت، آنچه بیش‌ازپیش نظر پژوهشگران را به خود جلب می‌کند، تابش الگوهای برخاسته از چارچوب‌های نظری کشورهای غربی است. در این راستا، گرایش‌های موضوعی به رهبری مدرسه یادگیرنده و هیجان، رابطه بین نقش‌های رهبری و رفتارهای سازمانی و آموزش عالی معطوف است و موضوعات کلیدی متناسب با زمینه مانند جنسیت، عدالت اجتماعی، تنوع، فرهنگ، نتایج مدرسه، تأثیر رهبری و سازمان‌دهی بر یادگیری دانش‌آموزان در ابرموضوعی تیره و تاریک گزارش شده است (Gümüş & Bellibaş, 2019; Gümüş et al., 2023; Bellibaş et al., 2023).

در سفر به دنیای مطالعات آسیایی، در قلب ادبیات کشورهای عربی، موضوعاتی نظیر مدیران مدرسه، نقش‌ها و شیوه‌های مدیریت مدرسه، رهبری مدرسه و نظارت آموزشی، منابع انسانی، تغییر، عملکرد و بهبود

^۱. Educational Leadership

^۲. Distributive leadership

^۳. Teacher leadership

^۴. مرکز تولید دانش مدیریت و رهبری آموزشی، ایالت سلانگور است و سایر توابع در این زمینه در حال توسعه هستند.

^۵. Transformational leadership

مدرسه، جنسیت مدیران آموزشی (بررسی رویکردهای زنانه به رهبری/مدیریت در جوامع عربی و تجربیات رهبران زن از رهبری)، آماده‌سازی و توسعه رهبری، سازمان مدرسه، نگرش‌های معلم و مدیر، نتایج مدرسه (Ahmad, 2020؛ Hammada & Hallinger, 2019, 2020, 2017)، شناسایی الگوها (رهبری تحولی، رهبری معلم، رهبری خدمت‌گزار^۱، رهبری اشتراکی^۲، رهبری آموزشی، رهبری اصیل) و جهت‌گیری‌های رهبری، موانع پیشروی رهبران آموزش و تغییرات فناورانه (Oplatka & Arar, 2017; Ahmad, 2020)، رفتار سازمانی، جو و فرهنگ، تغییر و بهبود عملکرد (Ahmad, 2020) جلوه‌گری می‌کنند. موضوعات خاصی مانند مدیریت خلاق، مدیریت بحران و مدیریت زمان مختص به کشورهای عربی است و «حکمرانی خوب و اصلاحات» به دلیل فشارهای فزاینده، در منطقه عربی بسیار محبوب شده است (Hammada & Hallinger, 2019, 2020). شایان ذکر است، پژوهشگران عرب در مقایسه با سایر پژوهشگران در آسیا، علاقه وافری به نگاشتن در زمینه آموزش عالی دارند، اما در این حوزه موضوعی مقوله‌هایی مانند اثر زمینه‌های فرهنگی بر شیوه‌های رهبری، رهبری برای عدالت اجتماعی و تغییر آموزشی، نقش رهبری مدرسه در بهبود یادگیری دانش‌آموزان و جنسیت در جوامع عرب، مغفول مانده است؛ زیرا نویسندگان این موضوع را به بی‌ارتباط بودن چنین مسائلی با سنت‌های سیاسی و فرهنگی رایج در منطقه نسبت داده‌اند (Oplatka & Arar, Hammada & Hallinger, 2019, 2020). (2017).

به‌طور کلی، مرور پژوهش‌ها نشان می‌دهد که ادبیات موجود در جوامع عرب، در مقایسه با تحقیقات بین‌المللی مانند هنگ کنگ، اسرائیل و ترکیه، اندک است و در مرحله‌ای نسبتاً ابتدایی و رشدنیافته قرار دارد. با این حال، روند رو به پیشرفت و رشد چشمگیر در اقلیم عربی امیدبخش به نظر می‌رسد. مطالعات مروری انجام‌شده در این جوامع نشان‌دهنده چشم‌انداز محدود و پوشش موضوعی پراکنده است، که غالباً با فرماندهی و استیلای مردان به‌صورت تک‌نویسنده ارائه شده است. هم‌زمان، افزایش مشارکت نویسندگان غیربومی مانند Samir Oplatka و Hallinger در تولید دانش، نوید گسترش و تعمیق این حوزه را می‌دهد. در این میان، نبود موضوعات مهم، گسترش مقالات تجربی و پراکندگی توزیع تولید دانش نیز قابل ملاحظه است (Hallinger & Hammada, 2019؛ Hemmada et al., 2020؛ Hammada & Hallinger, 2017؛ Oplatka & Arar, 2017).

¹. Servant leadership

². Shared leadership

نکته قابل توجه اینکه، تولید دانش برخاسته از تأملات دانشگاهیان است (Hallinger & Ahmad, 2020؛ Arar et al., 2023؛ Hemmada, 2019) و بیشتر نویسندگان عرب از الگوهای غربی برای هدایت مطالعات تجربی خویش بهره برده‌اند. مطالعه مروری (Hemmada & Hallinger, 2017) نیز بر زمینه و پیشینیان به‌عنوان عوامل مؤثر بر رهبری و شیوه‌های مدیریت تأکید دارد. سرانجام، شباهت نتایج گزارش شده در جوامع عرب با یافته‌های مطالعات آسیایی همسوست و همچنین قوی‌تر از نتایج گزارش شده در کل قاره آفریقا ظاهر شده است (Hammada & Hallinger, 2017). با مرور تفاوت‌ها و شباهت‌های قطعه‌های جورچین تولید دانش در قاره آسیا، می‌توان از یافته‌های پژوهش (Hallinger & Chen, 2014) پشتیبانی کرد؛ چراکه «پایگاه دانش آسیایی» بر موضوعات اندکی تمرکز کرده و رهبری و مدیریت آموزشی را در قالب‌های مشخص موضوعاتی مانند رهبری، تغییر، اثربخشی و بهبود مدرسه، منابع انسانی، مدیریت آموزش عالی و رفتار سازمانی محصور کرده است. مرکزیت کانون موضوعی تاحدودی با یافته‌های ادبیات غربی در دوگانگی و ناهمسانی است. در این راستا، ادبیات آسیایی، بازتابش وفور ویژگی‌های اظهارشده در ادبیات آمریکای شمالی سی سال پیش است.

رویکرد روش‌شناختی

براساس نتایج به‌دست‌آمده از تحلیل ادبیات مدیریت و رهبری آموزشی در آسیا به استناد مطالعات مروری، به مطالعات تجربی بیش از پژوهش‌های مفهومی تمایل نشان داده شده است. همچنین مرورها به‌اتفاق، پیشاهنگی رویکرد کمی به پیکره مدیریت و رهبری آموزشی در آسیا را اعلام کرده‌اند. به‌کارنگرفتن روش‌های کیفی و آمیخته در ادبیات مدیریت و رهبری آموزشی بسیار نگران‌کننده است؛ برای نمونه، واکاوی مطالعات جوامع مسلمان و حوزه خلیج فارس، نشان‌دهنده تسلط رویکرد کمی و مطالعات تجربی در پژوهش‌ها است. دلیل این امر، ورود مطالعات غربی از طریق برنامه درسی وارداتی بیان شده است (Al-Attari & Essa, 2023؛ Hammad et al., 2020؛ Ahmed, 2023؛ Hammad & Hallinger, 2019). چنانکه مطالعات مربوط به رهبری آموزشی در جوامع عرب نیز بیشتر در سطح توصیفی از نوع همبستگی باقی مانده است (Oplatka & Arar, 2017). نتایج مطالعات انجام‌شده در ترکیه و مالزی نیز نشان از علاقه روزافزون پژوهشگران به روش‌های کمی و استفاده از تکنیک‌های آماری پیشرفته در تحلیل داده‌ها دارد. لذا، در ادبیات مدیریت و رهبری آموزشی این دو کشور، می‌توان به سلطه منطق اثبات‌گرایی اشاره کرد (Bellibaş et al., 2023؛ Gümüş & Bellibaş, 2019). همسو با این جهت‌گیری، در مطالعات مرور شده

در ایران نیز گرایش به پژوهش‌های کمی گزارش شده است (Samadzadeh, 2013؛ Raidi Afsoran & Nasr, 2015؛ Hosseingholizadeh et al., 2021؛ Nemati et al., 2019؛ Nemati & Shirbagi, 2019)؛ هرچند محققان ایرانی طی سال‌های ۲۰۱۱-۲۰۲۰ از روش‌های کیفی و آمیخته نیز استقبال کرده‌اند (et al., 2021؛ Hosseingholizadeh al).

در ادامه، قابل ذکر است که کشورهای هنگ کنگ و اسرائیل به عنوان قطب‌های پیش‌تاز در آسیا، همسو با تحقیقات بین‌المللی، به استفاده متوازن از روش‌های کمی، کیفی و آمیخته روی آورده‌اند؛ به گونه‌ای که پژوهشگران هنگ کنگی در مطالعات خویش از روش کیفی بیشتر استفاده کردند؛ اما مرور پژوهش‌ها نشان از روند رو به افزایش روش‌های کمی و آمیخته دارد که می‌توان آن را با تغییرات احتمالی در انتظارات سیاست‌گذاران، اولویت‌های سرمایه‌گذاری و همچنین ظرفیت تحقیق در جامعه علمی هنگ کنگ مرتبط دانست. چنانکه، در پژوهش‌های اسرائیلی اغلب برای مطالعه موضوعات سیاسی و رویکردهای جایگزین رهبری^۱، از روش‌های کیفی استفاده شده است (Eyal & Rom, 2015؛ Hallinger et al., 2013). به طور کلی با نظر به اقبال گسترده محققان آسیایی از روش‌های پژوهش کمی، ظرفیت درخور توجهی برای بهبود روش‌های پژوهش در زمینه رهبری و مدیریت آموزشی در آسیا وجود دارد (Hallinger & Chen, 2014؛ Hallinger, 2014).

قطب‌های پیشرو و پیرو

نتایج مرور پژوهش‌ها حکایت از آن دارد که ادبیات رهبری و مدیریت آموزشی در آسیا و جوامع مسلمان، در مراحل اولیه توسعه مانده، ضمن اینکه پژوهش‌های حیطه آموزش عالی به سرعت رو به رشد است. آنچه بیش از پیش جلوه‌گری می‌کند، ناموزونی بسیار زمخت تولید دانش در جوامع آسیایی است (Hallinger, 2014؛ Hallinger & Chen, 2014؛ Hallinger & Bryant, 2013؛ Hallinger, 2019؛ Ahmad, 2020)؛ به طوری که ترکیه، مالزی و امارات متحده عربی به عنوان بزرگ‌ترین تولیدکننده دانش مدیریت و رهبری آموزشی، پاکستان، لبنان، ایران، اندونزی، عمان، نیجریه، مصر، قطر و کویت دارای ظرفیت در حال ظهور و تونس، یمن، گابون، ازبکستان، ساحل عاج، آذربایجان، ترکمنستان، گامبیا، کومور، بورکینافاسو و سورینام، گویا نقشی در جورچین تولید دانش مدیریت و رهبری آموزشی ایفا نکردند (Ahmad, 2020). در جدول (۱)، وضعیت کشورهای مورد مطالعه بر حسب قوت‌ها و ضعف‌های آن‌ها به طور خلاصه نشان داده شده است.

^۱ . alternative lenses of leadership

جدول ۱: قطب‌های پیشرو و پیرو در قاره آسیا

وضعیت	کشور	قوت‌ها (دلایل مهمتری)	ضعف‌ها (دلایل کمتری)	منبع
چین	هنگ- کنگ	برخورداری از مراکز دانش منطقه‌ای کلیدی؛ پرچم‌داری تولید دانش؛ صدرنشینی مؤسسات آموزش عالی هنگ کنگ در زمینه تولید دانش؛ بهره‌گیری از حمایت‌های مالی در تحقیقات حوزه مدیریت آموزشی؛ شبکه‌های همکاری قوی بین محققان ملی و بین‌المللی	*	Hallinger, 2019; Tain & Huber, 2019; Hallinger & Bryant, 2013; Hallinger & Chen, 2014; Hallinger, 2014; Attari et al., 2023; Mukhtar et al., 2024
	اسرائیل	مراکز دانش منطقه‌ای کلیدی؛ پرچم‌دار تولید دانش حمایت مالی از کار تحقیقاتی (۱۶/۵ درصد)؛ همکاری نسبتاً زیاد تحقیقاتی بین محققان در اسرائیل (۴۵ درصد) و استفاده از دانشمندان بومی	*	Hallinger & Bryant, 2013; Hallinger, 2014; Hallinger & Chen, 2014; Tain & Huber, 2019; Hallinger, 2019; Attari et al., 2023; Hammada & Hallinger, 2017; Mukhtar et al., 2024
در پیله راه	ترکیه	توجه روزافزون به مدیریت و رهبری آموزشی به‌عنوان یک رشته دانشگاهی؛ ظهور تحصیلات تکمیلی از طریق سه مؤسسه اصلی تودی ^۱ ، دانشگاه آنکارا و دانشگاه حاجتیه ^۲ ؛ فراهم‌سازی زمینه مهاجرت دانشجویان برای ادامه تحصیل پس از ۱۹۵۰؛ تولید دانش متنوع و قوی در بستر مدیریت و رهبری آموزشی؛ تأکید بر آموزش مدیران مدرسه به‌عنوان یک نیاز اساسی؛ افزایش قابلیت‌های پژوهشگران برای کمک به پایگاه دانش جهانی در سال‌های آینده	*	Bellibas et al, 2023; Gümüş et al., 2019; Ahmed, 2023; Melanie & Anne, 2021
	عربستان سعودی	بیشترین سهم تولید دانش بین جوامع عرب؛ و بهره‌گیری و استخدام از پژوهشگران غیر بومی	توجه روز افزون سیاست‌های آموزش عالی به مدیریت و رهبری آموزشی؛ تک‌نویسندگی در	Al-Attari & Essa, 2023; Hallinger & Hammad, 2019; Hammad et al.,

^۱. Todaie^۲. Hacettepe University

2020	پژوهش‌ها پیشتازی نویسندگان مرد			
Altae, 2023	عدم ارتباط مدیریت آموزشی با سیاست و عمل؛ ضعف ادبیات تحقیقاتی درباره مدیریت و رهبری آموزشی؛ اولویت امنیت ملی و نظامی شدن کشور ^۱ ؛ کمبود رهبران آموزش‌دیده در مدارس؛ فقدان بهره‌گیری از نوآوری و خلاقیت در شیوه‌های رهبری	*	عراق	مشرق و غرب
Arar et al., 2023; Sellami et al., 2023	وام گرفتن از نظریه‌های غربی؛ دشواری تعریف اصطلاح آموزش و رهبری آموزشی (سردرگمی بیشتر)	توجه به رهبری آموزشی و استانداردهای آن؛ چرخش مسائل مدیریتی به توسعه رهبری؛ حمایت از مفاهیم توسعه حرفه‌ای، مدارس مستقل؛ استانداردهای حرفه‌ای سیاست‌های مدرسه و اعتبار بخشی به مدرسه	قطر	
Hilal & Alawi, 2023	کمبود رهبران مدرسه واجد شرایط کمبود آموزش و فرصت‌های توسعه حرفه‌ای برای رهبران	تاکید بر تمرکززدایی؛ مدیریت مبتنی بر مدرسه و تضمین کیفیت؛ تلاش در راستای توسعه سیاست‌ها و بخش‌های مدیریت و رهبری آموزشی در دانشگاه‌ها همگام با تحولات جهانی در رشته؛ تلاش جهت حرکت رو به رشد رهبری و مدیریت آموزشی؛ تلاش در راستای به کارگیری پتانسیل مشارکت در پایگاه دانش	عمان	
Alsaleh, 2023	نقش پررنگ سیاست در مدیریت و رهبری آموزشی؛ نبود ساختارهای مناسب در آموزش و پرورش آن	*	کویت	
Salha & Affouneh, 2023	سیستم مالی ضعیف و نامتوازن در آموزش؛ تخریب و تعطیلی مدارس توسط ارتش اسرائیل	*	فلسطین	

^۱ حمله نیروهای آمریکایی (۲۰۰۳) تخریب ۸۰ درصد از مؤسسات آموزشی و فروپاشی روند آموزش در کشور

Al-Attari & Essa, 2023; Hallinger & Hammad, 2019; Hammad et al., 2020/	*	اتخاذ ایده‌ها و شیوه‌های جدید همسو با هویت اسلامی عرب؛ حضور پررنگ پژوهشگران به ویژه زنان در تولید دانش	اردن
Al-Attari & Essa, 2023; Mahfouz & Karami, 2023	وام گرفتن از نظریه‌های غربی در محیط‌های آموزشی	*	لبنان

دانش‌شناسی قاره اروپا

گرایش‌های موضوعی (ابرموضوعی)

قاره اروپا به عنوان قاره‌ای کم‌وسعت، میزبان ۴۸ کشور دنیا است. در این قاره نژادها و فرهنگ‌های متفاوتی زیست می‌کنند. رویدادهای تاریخی در این قاره سرسبز، اقتصاد، فرهنگ و ساختار سیاسی را دچار دگرگونی‌هایی کرده است. آنچه در پژوهش حاضر در این بخش اهمیت دارد، پایگاه دانش اروپایی است. مرور پژوهش‌ها روایتگر آن است که پایگاه دانش اروپایی حول محور چهار خوشه اصلی یعنی اثربخشی و بهبود مدرسه^۱، رهبری و مدیریت مدرسه (رهبری برای یادگیری و رهبری مشارکتی برای تغییر)^۲، اثرات اجتماعی-اقتصادی آموزش و پاسخ‌گویی مدرسه شکل گرفته است. نکته چشمگیر آنکه، در پایگاه اسکوپوس، مجموعه‌ای از مقالات با موضوعات آموزش عالی، رهبری آموزشی، حکمرانی، شکل دادن آموزش و یادگیری و عدالت اجتماعی پیوند خورده است (Hallinger & Kovacevic, 2021, 2019). در این راستا، برآوردها روایت‌کننده طلوع ادبیات اروپایی EDLM نیرومند در شش دهه پیشین است. ادبیات تولیدشده (۱۰۳۹ مقاله) بین سال‌های ۱۹۶۰ تا ۲۰۱۸ با پایگاه آسیایی قیاس‌شدنی است. همچنین در مقایسه با آثار مکتوب قاره آفریقا و آمریکای لاتین پیشتازی می‌کند که نویدبخش رشد پرشتاب نشریه‌های EDLM اروپا در دهه‌های آینده است. به‌رغم رشد خیره‌کننده کنونی، نقشه جهانی دانش مدیریت و رهبری آموزشی در مناطق نوظهور اروپا با نواحی خالی بسیاری مواجه است که می‌توان به دلایل از پیش تعریف‌شده‌ای از جمله اختلاف در تفاسیر اصطلاحاتی همچون رهبری و مدیریت اشاره کرد (Hallinger & Kovacevic, 2021, 2019).

گرایش روش‌شناختی

^۱. منحصراً به دانشمندان بریتانیایی و آمریکایی متعلق است.

^۲. حضور محققان آمریکای شمالی و بریتانیا در این خوشه بیشتر است.

نظریه اینکه، پژوهش‌های صورت گرفته در قاره اروپا، به طور فراگیر از روش‌های تحقیق کمی پیشرفته بهره گرفته‌اند، نشریه اروپایی EMAL بر استفاده از پژوهش‌های مفهومی^۱ تاکید دارد؛ در این نوع پژوهش‌ها به بررسی و تحلیل عمیق مفاهیم، نظریه‌ها و مدل‌های موجود در حوزه خاص پرداخته می‌شود. بنابراین، این نوع مقالات در نشریات مورد مطالعه، پلایه‌دار بودند (Hallinger & Kovacevic, 2021, 2019).

قطب‌های پیشرو

مرور پژوهش‌ها از حضور چهل درصدی دانشمندان بریتانیایی از جمله هلند، آلمان، سوئد، بلژیک، نروژ و اسپانیا در انتشار مقالات علمی خبر می‌دهد. ایتالیا و قبرس نیز در سیاهه تولیدکنندگان کلیدی قرار دارند. در این میان، استفاده گسترده‌تر از زبان انگلیسی در کشورهای اروپای شمالی، بدون شک به انتخاب نشریاتی منجر می‌شود که پژوهشگران نتایج تحقیقات خود را در آن منتشر می‌کنند (Kovacevic & Hallinger, 2019)؛ (Samul, 2020).

دانش‌شناسی قاره آمریکا

گرایش‌های موضوعی (ابر موضوعات مورد مطالعه)

واکاوی پایگاه دانش فصلنامه مدیریت آموزشی که خاستگاه آن ایالات متحده است، حکایت از تنوع مفهوم‌شناختی و روش‌شناختی در بازه زمانی پنجاه و پنج ساله دارد. این مهم از پیوندهای میان رشته‌ای مدیریت آموزشی با دیگر حوزه‌های علمی نظیر مدیریت، روان‌شناسی، مسائل سازمانی و آموزش و پرورش عمومی حکایت دارد. همچنین موضوعاتی نظیر توسعه معلمان و تغییر مدرسه، رهبری برای یادگیری (همسو با ادبیات گسترده جهانی)، اثربخشی مدرسه و بهبود آن، عدالت اجتماعی (برخاسته از بافت ملی فصلنامه)، نژاد و قومیت، معرفت‌شناسی مدیریت آموزشی، مطالعات سازمانی، سیاست‌گذاری و دولت، آموزش عالی، رهبری زنان، آماده‌سازی و توسعه رهبری مدرسه، اعتماد و آموزش، رهبری آموزشی، امور مالی آموزش، استخدام و حفظ معلمان و اثربخشی مدرسه، فرهنگ مدرسه و مشارکت دانش‌آموزان در مرکز توجه پژوهشگران قرار گرفته است. نکته درخور تأمل، توجه روزافزون پژوهشگران به دو موضوع عدالت اجتماعی (۵/۷ درصد) و رهبری زنان (۵/۴ درصد) در مقالات است. در مقابل به نظر می‌رسد، علاقه پژوهشی به موضوع معرفت‌شناسی رهبری آموزشی از دهه ۲۰۰۰ کاهش یافته است و موضوعات دیگر در طول پنج دهه گذشته تیره و تار شده‌اند (Wang

^۱ conceptual research

Arar et al., 2023; Hallinger, 2023; et al., 2017). همچنین در فهرست موضوعات مورد مطالعه در مدیریت و رهبری آموزشی آمریکا، خشونت و امنیت (تیراندازی در مدارس) مدنظر قرار نگرفته است و مقالات اندکی بر پیشگیری از وقوع تیراندازی، اقدامات حین و پس آن متمرکز شده‌اند (Clark, 2023). مرور مطالعات آمریکای لاتین در حوزه رهبری و مدیریت آموزشی، نشانگر موضوعات کانونی نظیر رهبری و مدیریت، اثربخشی و بهبود مدرسه، مدیران، اصلاح و تغییر آموزش و پرورش می باشد. حجم ادبیات آمریکای لاتین نسبتاً کوچک است و در سال‌های پیشین افزایش چشمگیری داشته است. این پیکره زبانی در برابر ادبیات آفریقایی بازمانده و با ادبیات عرب برابری می‌کند (Castillo & Hallinger, 2017)؛ این در حالی است که در خوانش مقالات آمریکای جنوبی، تصویر فرد محور از رهبری و رهبر، رابطه رهبری به‌عنوان بیان قدرت مرتبط با ارزش (آگاهی اجتماعی-سیاسی در زمینه و بافت)، عدالت اجتماعی در آموزش و پرورش (نژادپرستی، تبعیض جنسیتی و تبعیض سنی)، توسعه عمل رهبری تحول‌آفرین، انتقاد از قدرت و سرکوب، تعامل با نظریه‌های انتقادی و مقاومت در برابر فردگرایی، به‌عنوان موضع سیاسی مدنظر قرار گرفته‌اند. پژوهشگران این خطه، رهبری تحول‌آفرین، تجارب، شیوه‌ها و سیستم‌های اعتقادی آن‌ها را به‌عنوان بخشی از روابط قدرت لحاظ کرده‌اند و سیستم‌های سلطه را که از نظر تاریخی جایگاه دارند، در معرض انتقاد قرار داده‌اند (Agosto & Roland, 2018).

گرایش روش‌شناختی

در پیکره آمریکای لاتین، مطالعات تجربی بخش چشمگیری را در بر گرفته و پژوهشگران آمریکای لاتین در مقایسه با محققان آفریقایی و آسیایی، علاقه بیشتری به تحقیقات کمی نشان داده‌اند (Castillo & Hallinger, 2017)؛ درحالی که نتایج مطالعه دو دهه رساله‌های مدیریت آموزشی در نگراس نشان می‌دهد که این مطالعات عمدتاً با اتکا به علوم اجتماعی و روش‌های پژوهش کیفی صورت گرفته‌اند و کمتر مطالعات بنیادی و نظری مشاهده می‌شود. در این میان، رویکرد کارکردگرایی در زمینه رهبری و مدیریت آموزشی غالب بوده است؛ هرچند رویکردهای انتقادی و فمینیستی نیز در این میدان، سهم درخور توجهی را به خویش اختصاص داده‌اند (Arar et al., 2023).

قطب‌های پیشرو

ایالات متحده به عنوان شبکه مرکزی در تحقیقات رهبری آموزشی، با کشورهایی مانند نروژ، نیوزیلند و اسپانیا همکاری داشته است. دانشگاه ایالتی تگزاس در ایالات متحده آمریکا با ۱۷ نشریه و پس از آن دانشگاه موناش در استرالیا با ۱۶ نشریه، به مثابه دانشگاه پیشرو در تحقیقات رهبری آموزشی ظاهر شدند. پژوهشگرانی از استرالیا، کانادا و اسپانیا نقش تعیین کننده‌ای در تولید دانش رهبری و مدیریت آموزشی ایفا کردند (Mukhtar et al., 2024). در چشم‌انداز جغرافیایی تولید دانش مدیریت و رهبری آموزشی، شیلی با ۳۹ مقاله، رهبری فکری جامعه علمی آمریکای لاتین را در دست دارد. پایگاه مدیریت و رهبری آموزشی آن، به دلیل نبود جوامع متعدد در نقشه EDLM، همچون ونزوئلا، اروگوئه، بولیوی، کوبا و... نقاط خالی بسیاری دارد. همسو با یافته پیشین، شیلی در کنار اسرائیل، هنگ‌کنگ و آفریقای جنوبی به عنوان پرچم‌دار تولید دانش در منطقه خود شناسایی شده است (Hallinger & Chen, 2018; Hallinger, 2019; Melanie & Anne, 2021). با این حال، پوشش جغرافیایی در سراسر آمریکای لاتین بسیار ناهموار است؛ به گونه‌ای که حکایتگر ادبیات مقدماتی و ابتدایی آمریکای لاتین در EDLM است (Castillo & Hallinger, 2017).

دانش‌شناسی قاره آفریقا

گرایش‌های موضوعی (ابر موضوعی)

مرور پایگاه دانش EDLM آفریقا، روایتگر چهار خوشه است که تمرکز نویسندگان در این قاره، در خوشه‌های قرمز، بنفش و طلایی است. خوشه قرمز درباره دانش آموزان با تأکید بر جنسیت، رفتار و خشونت در مدارس است. خوشه بنفش بر معلمان و هویت اجتماعی آن‌ها تأکید می‌ورزد. خوشه طلایی نیز شامل مدیریت مدرسه، سیاست و حکمرانی با تأکید بر دموکراسی و تصمیم‌گیری مشترک است که با تحول و عدالت-آموزشی پیوند ناگسستنی دارد. همچنین در ادبیات EDLM آفریقا به مقولاتی نظیر رهبری مدرسه، مدیریت مدرسه، حرفه‌ای کردن مدیریت آموزش (از طریق استاندارد آفریقای جنوبی برای رهبری مدرسه)، یادگیری، سیاست آموزش، توسعه آموزشی، معلمان، دانش آموزان و توسعه حرفه‌ای، برابری و دانش رهبری و مقابله با مشکلات و چالش‌های مدارس پرداخته شده است. نکته حائز اهمیت آن است که از تولید نظریه محلی و بومی غفلت شده است (Asuga et al., 2016; Hallinger, 2018a,b; Moloi, 2007). در همین راستا، پژوهشگران مدیریت و رهبری آموزشی مصر، موضوعاتی را در کانون توجه خود قرار داده‌اند که با ادبیات خلیج فارس و آثار مکتوب ترکیه مشابه است؛ موضوعاتی نظیر رهبری مدرسه (مطالعات سبک‌های مختلف رهبری مانند

رهبری اخلاقی، رهبری خدمتکار، رهبری تحولی، رهبری توزیع‌شده و رهبری معلم)، حکمرانی (پاسخ‌گویی، غیرمتمرکزسازی، مدیریت مبتنی بر مدرسه و توانمندسازی)، رفتار سازمانی (جو سازمانی، فرهنگ سازمانی، اعتماد سازمانی، سلامت سازمانی و شهروندی سازمانی)، مدیریت منابع انسانی (انتخاب منابع انسانی، آموزش و ارزیابی عملکرد شغلی). درمقابل، پژوهش‌ها به بررسی رابطه بین شیوه‌ها، رفتارهای رهبری و نتایج مدرسه، به‌ویژه یادگیری دانش‌آموزان، عدالت اجتماعی، جنسیت، زمینه فرهنگی، مدیریت در سطح میانی و امور مالی آموزشی عطش و تعلقی ندارند.

مرور پژوهش‌ها حاکی از آن است که محققان مراکشی در ادبیات رهبری و مدیریت آموزشی کشور خود، موضوعاتی همچون موانع فرهنگی، ساختاری، منابع انسانی و سیاسی بر سر راه اجرای رهبری و مدیریت آموزشی^۱ و بهبود مدارس را باید مدنظر قرار دهند. در این راستا، تلاش محققان برای حمایت و حفظ اصلاحات آموزشی را می‌توان از دلایل این امر دانست (Elmeski, 2023؛ Hammad et al., 2023). در پایان می‌توان چنین اذعان کرد که پایگاه دانش آفریقا در EDLM در دوره نوپای توسعه خود مانده است؛ هرچند با وجود اندازه نسبتاً کوچک آن، مسیر رشد درخور توجهی را طی کرده است. توزیع این ادبیات به‌شدت به سمت آفریقای جنوبی منحرف شده است (Hallinger, 2017, 2018؛ Asuga et al., 2016).

رویکرد روش‌شناختی

مرور پژوهش‌های انجام‌شده در قاره آفریقا، از تمایل روزافزون پژوهشگران به مطالعات کمی حکایت دارد و نکته درخور توجه، پیشتازی روش‌های آماری پیشرفته و نگاه تجربی است. محققان آفریقایی به‌شدت برآزمون‌های آماری توصیفی و همبستگی تکیه داشته‌اند (Hallinger, 2017؛ Asuga et al., 2016؛ Hammad et al., 2023)؛ این در حالی است که مرور پژوهش‌ها نشانگر بازنمایی خوبی از مطالعات کیفی و آمیخته بوده است. همسو با این یافته، محققان در آفریقای جنوبی به روش‌های کیفی دلبستگی افزون نشان داده‌اند. از سویی، تجزیه و تحلیل الگوهای مفهومی و روش‌های تحقیق، کمبود مطالعاتی را نشان می‌دهد که به‌طور تجربی به بررسی «تأثیر» یا «اثر بخشی» شیوه‌های رهبری و مدیریت در مدارس آفریقای جنوبی می‌پردازند (Hallinger, 2017, 2018).

قطب‌های پیشتاز

¹. educational leadership and administration (ELA)

جدول ۲: وضعیت تولید دانش مدیریتی و رهبری آموزشی در آفریقا

کشور	نقاط قوت (دلایل مہتری)	نقاط ضعف (دلایل کھتری)	منبع
مصر	روند افزایشی چشمگیر در حوزه تولید دانش؛ حضور متعادل محققان زن و مرد	ادبیات بسیار کوچک در زمینه مدیریت و رھبری آموزشی نہود مراکز علمی پژوهشی	Hammad et al., 2023
مراکش	*	فقدان منابع مالی و دستورالعمل برای بہبود مدارس و کمبود کارکنان؛ عدم الویت بہ آموزش رھبران آموزشی	Elmeski, 2023
الجزایر	گرایش بہ الگوی رھبری پیامبر بہ عنوان الگوهای رھبری مطلوب؛ رھبری آموزش مبتنی بر زمینه سیاسی و اجتماعی	سیستم آموزشی مبتنی بر بازار (آموزش بہ مثابہ بنگاہ)	Lahmar & Abbou, 2023

نگاهی انتقادی به سهم ایران در تولید دانش مدیریت آموزشی

با کنار هم قرار دادن جورچین‌های مدیریت و رهبری آموزشی در کشورهای مختلف، تصویر بزرگ و کاملی از روایت مدیریت و رهبری آموزشی پدیدار می‌شود. با مرور ادبیات موضوعی، آوایی در دنیای مدیریت آموزشی طنین‌انداز شد که گذار از مدیریت به رهبری را نوید می‌دهد (Mukhtar et al., 2024؛ Hallinger, 2019؛ Hallinger & Kovacevic, 2021؛ Tain & Huber, 2019). این گزاره، علاقه محققان را به «رهبری آموزشی و الگوهای آن» معطوف می‌دارد (Tain & Huber, 2019)؛ Hemmada & Hallinger, 2020؛ Adams & et al., 2021, 2023؛ Attari et al., 2023). براساس نتایج این مطالعه، اشکال گوناگون رهبری آموزشی از جمله «رهبری تحولی» (Hosseingholizadeh et al., 2021؛ Tain & Huber, 2019؛ Mukhtar et al., 2024)، «رهبری توزیعی و تبدیلی» (Adams et al., 2021, 2023)، «رهبری یادگیری» (Mukhtar et al., 2024)، «رهبری یادگرمی» (Hallinger, 2019؛ Kovacevie & Hallinger, 2021)

e. g., Hallinger, 2023؛ «رهبری مدرسه» (Mukhtar et al., 2024؛ Hallinger & Kovacevic, 2019؛ e. g., Hallinger, 2018) و «رهبری آموزشی» (Adams et al., 2021, 2023؛ Kovacevic & Hallinger 2019, 2021) نظاره شد. در امتداد این گزاره، می‌توان به افزایش دامنه جغرافیایی در رهبری آموزشی اذعان کرد که از نیرومندترین الگوهای پیش‌برنده پژوهش، سیاست و عمل پس از دهه ۱۹۸۰ است. این الگو، رهبری آموزشی را به‌طور مستحکم مستقر کرده و شوق پژوهشگران در این وادی رو به افزایش است^۱ (e. g., Hallinger et al., 2020). علاوه براین، «اثربخشی و بهبود مدرسه» (Bellibas & Gumus, 2019؛ Bellibas et al., 2023؛ Hallinger, 2023؛ Hosseingholizadeh et al., 2021؛ Hallinger & Jasna Kovacevic, 2019؛ e. g., Hallinger, 2023؛ Kovacevic & Hallinger, 2019) و «آموزش‌عالی» (Bellibas et al., 2023)، (e. g., Jackson, 2019؛ Kovacevic & Hallinger 2019, 2021) مدنظر قرار گرفت. در این راستا، توجه به آموزش‌عالی و مدیریت آن در آسیا پررنگ‌تر از سایر قاره‌ها است و به باور Hallinger (2019) این موضوع از این حیث درخور توجه است؛ زیرا هیچ‌یک از نشریات تخصصی در این حوزه، به‌طور صریح آموزش‌عالی را هدف قرار نداده‌اند (Hallinger, 2019).

ازجمله مقوله‌های پرتکرار در سفر به دنیای پژوهش‌ها، «مدیریت منابع انسانی» (Hemmada & Hallinger, 2023؛ e. g., Hung et al., 2019)؛ «رفتار سازمانی و هیجانات» (Bellibas & Gumus, 2019)؛ (e. g., Arar et al., 2024؛ Hammada & Hallinger, 2023؛ Attari et al., 2023؛ Gumus et al., 2023)

^۱ پروفیسور فیلیپ هالینگر بیشترین سهم را در تولید مقالات مروری حوزه مدیریت و رهبری آموزشی داشته است؛ به‌طوری که ۱۸ مقاله از کل مقالات نهایی این مطالعه توسط وی یا با همکاری همکارانش نگاشته شده است. این میزان سهم بالا نشان‌دهنده نقش تعیین‌کننده هالینگر در شکل‌دهی به میراث علمی این حوزه در سطح جهانی است، موضوعی که توسط رسته‌مقدم و همکاران (۱۳۹۵) نیز تأیید شده است. در عین حال، یافته‌ها نشان داد که علاوه بر هالینگر، پژوهشگران دیگری نیز در مناطق مختلف جهان سهم قابل توجهی در تولید دانش داشته‌اند؛ برای مثال، Oplatka و Arar در آسیا، Asuga و Hammad در آفریقا، Kovacevic در اروپا و Agosto در آمریکا. بنابراین، اگرچه هالینگر و همکارانش همچنان جایگاه مسلطی دارند، اما تنوع نویسندگان در دهه اخیر بیانگر گسترش جغرافیایی و رویکردی در ادبیات مروری مدیریت و رهبری آموزشی است.

«مدیران مدارس، ویژگی‌ها و شایستگی‌ها» (e. g., Salami et al., 2023؛ Adams et al., 2021, 2023)، «تغییر سازمانی» (Mukhtar & et al.,؛ Hallinger, 2019, 2023؛ Hammada & Hallinger, 2017, 2019, 2020)، «آموزش و توسعه رهبری» (e. g., Hallinger, 2023؛ Adams et al., 2021, 2023)، Cueupil et al.,؛ Melanie & Anne, 2021؛ Mukhtar et al., 2024؛ Hosseingholizadeh et al., 2021 است. در مطالعه مروری (Hallinger (2019) درباره مناطق در حال ظهور آسیا، آفریقا و آمریکای لاتین، موضوعاتی مانند عدالت اجتماعی و نژاد برجسته شده‌اند و در پیگیری این موضوعات، صداهایی از سایر مناطق جهان نیز به گوش رسیده است (e.g., Hallinger, 2023؛ Mukhtar & et al., 2024؛ Bellibas & Gumus (2019) به غفلت پژوهشگران ترکیه نسبت به این مقوله مهم انتقاد کرده‌اند. در کنار مفاهیم پرشمار مذکور، موضوعاتی چون «معلمان» (e. g., Hallinger, 2018a, 2018b) در قالب معلمان پیشرو (e. g., Hallinger & Kovacevie, 2019)، «عمل معلم» (Szeto et al., 2015)، «یادگیری معلم» (Hallinger, 2019)، «آموزش معلم» (Cuespil, 2019)، «استخدام و حفظ معلمان» (Wang et al., 2017) و «ارزیابی و نگرش معلمان» (e. g., Mukhtar et al., 2024) دیده شد. افزون بر این، «سیاست و حکمرانی» (Hamada et al., 2023؛ Salami et al., 2023؛ Arar et al., 2024؛ Kovacevie & Hallinger, 2021) و «امور مالی و اقتصادی» (e. g., Kovacevie & Hallinger, 2021؛ Hung et al., 2019) نیز مشاهده شد. در این میان، تنها در مرور پنجاه و پنج سال (Wang et al (2017) در نشریه EAQ، از عطش پژوهشگران به موضوع «رهبری زنان» سخن رانده شد (Wang et al., 2017). همچنین «جنسیت» در مطالعات (Mukhtar & et al., 2024؛ Hung et al., 2019؛ Hallinger, 2023) در صدر سیاهه تولید دانش مدیریت و رهبری آموزشی ثبت شد.

شایان ذکر است، در ایران موضوعاتی چون ویژگی‌های مدیر موفق و مهارت‌های مدیریتی، رهبری مدرسه (به‌ویژه رهبری تحولی)، توسعه مدیر، اثربخشی و بهبود مدرسه، فناوری اطلاعات و ارتباطات، مدیریت آموزشی، رهبری و الگوهای رهبری (رهبری یادگیری و رهبری برنامه درسی)، شناسایی ابعاد رهبران توانمند و اثربخش، مدیریت دانش، فرهنگ سازمانی، اقتصاد آموزش، رفتار سازمانی و عملکرد سازمانی مورد توجه محققان بوده است (e. g., Ghaemipoor et al., 2019؛ Najjar Lashgari & et al., 2023؛ Nemati & Shirbagi, 2019).

Nemati and Shirbagi (2019) (al., 2021) که با ادبیات آسیایی تقریباً همسوست. براساس نتایج پژوهش رهبری آموزشی با دامنه‌ای از تغییرات در محتوا، الگوهای نوشتاری و پارادیم‌های پژوهشی در چند سال اخیر روبه‌رو شده که گویای نوعی حرکت به سمت نشاط فکری و بالندگی حوزه در ایران است (Nemati & Shirbagi, 2019). نکته درخور تأمل دیگر آنکه Zare (2009) جوهره انقلاب اسلامی ایران را عدالت و عدالت‌محوری می‌خواند؛ از این رو امید می‌رود که این موضوع با خوانشی متناسب با بافت مدیریت و رهبری آموزشی، در صدر فهرست موضوعی قرار گیرد. تولید دانش مدیریت و رهبری در ایران، زمانی بر حیرت می‌افزاید که Lotfi & Hosseingholizadeh (2022) از علاقه روزافزون پژوهشگران به حوزه رهبری آموزش عالی سخن گفته‌اند. در این فضا، صدای Wener & Cambell (2017) به‌خوبی شنیده نشده است؛ زیرا به عقیده آن‌ها هنگامی که از مدیریت و رهبری آموزشی سخن گفته می‌شود، مدیریت و رهبری آموزشی در سطح مدرسه باید مدنظر قرار گیرد. در همین راستا، Lashgari et al (2023) نیز به ترسیم نقشه ساختار دانش مدیریت و رهبری آموزشی در ایران پرداختند. آن‌ها خوشه مدیریت مدرسه و رهبری یادگیری را به‌عنوان خوشه‌ای در حاشیه معرفی کردند که نیازمند توجه بیشتر از سوی پژوهشگران در این حوزه است.

در مجموع، به نظر می‌رسد که ادبیات مدیریت آموزشی در ایران و آسیا هویت آشفته‌تری را در مقایسه با سایر مناطق بررسی شده به نمایش گذارده است؛ به‌طوری‌که دانش اروپایی و آمریکایی با دغدغه «تدبیر جریان یاددهی-یادگیری»، بیش از آسیا در سطح مدرسه متمرکز شده است. همچنین نتایج پژوهش‌های مرور شده، خاموشی و فراموشی پژوهشگران نسبت به ذی‌نفعان اصلی مدرسه (دانش‌آموز و پیشرفت آنان) را در کشورهای در حال توسعه نشانه گرفته است که ایران نیز از این مقوله مستثنا نیست؛ زیرا پژوهشگران ایرانی از مطالعه رهبری در مورد نتایج یادگیری دانش‌آموزان استقبال نکرده‌اند (Hosseingholizadeh et al., 2021).

لازم به ذکر است که مدیریت و رهبری آموزشی در کشورهای در حال توسعه در مراحل ابتدایی خویش مانده که می‌توان آن را به بافت سیاسی و اقتصادی آن مناطق نسبت داد (Ahmed, 2020). در این راستا، Hallinger (2014) الگوی تک‌نویسندگی و عوامل سیاسی و فرهنگی را مانعی برای همکاری پژوهشی درون منطقه‌ای می‌شمارد که همین امر موجب رشد اندک تولید دانش شده است. نگاه به کشورهای منطقه نشان از تأیید گزاره مذکور دارد؛ به‌طوری‌که حمله نظامی آمریکا در سال ۲۰۰۳ به عراق، اشغال فلسطین، جنگ، سیستم مالی ضعیف، سبک استبدادی و پدران در عمان، سیاست‌زدگی آموزشی در کویت، آموزش متمرکز و

سلسله‌مراتبی در لبنان و حضور دولت‌های رنگارنگ در افغانستان، موانعی برای تولید دانش در زمینه مدیریت و رهبری آموزشی هستند. شاید این فقدان رشد مدیریت آموزشی در کشورهای عراق، فلسطین، الجزایر و... نشان از نظریه سلسله‌مراتب نیازهای مزلو دارد؛ یعنی تا نیازهای سطح پایین (امنیت، وجود دولت مقتدر و...) برآورده نشود، آسمان مدیریت آموزشی در این جوامع همچنان نیمه‌روشن است؛ به‌عنوان مثال، در فلسطین وجود بحران-هایی مانند شهادت دانش‌آموز یا معلم، حمله به مدارس و تعطیلی آن، مدیریت آموزشی را به سمت آماده‌سازی مدیران برای مواجهه با بحران‌ها برده است و نقش همکاری جامعه محلی و معلمان با مدیران مدارس^۱ را پررنگ کرده است.

در زمینه تولید دانش در حوزه مدیریت آموزشی، (Ahmed (2020, 2023) به تلاش‌های قابل توجه کشورهایمانند ترکیه، مالزی، عربستان و پاکستان در تولید دانش و رهبری مدیریت آموزشی در منطقه اشاره کرده است. با وجود اینکه ایران به‌عنوان کشوری مقتدر در منطقه شناخته می‌شود، سهم آن در سطح جهانی بسیار اندک است؛ به‌گونه‌ای که (Ghaemipoor et al. (2021 گزارش می‌دهند ایران در مقایسه با ترکیه در موقعیت پایین‌تری قرار دارد. از دلایل این وضعیت می‌توان به تسلط محدود پژوهشگران ایرانی به زبان انگلیسی و ارتباط اندک آن‌ها با سایر پژوهشگران بین‌المللی اشاره کرد. شایان ذکر است که تنها حدود ده درصد از مقالات ایرانی، همکاری نویسندگان خارج از مرزهای ایران را در بر داشته‌اند. آنچه درخور تأمل است، حضور کم‌رنگ مطالعات پژوهشگران ایرانی در نشریات بین‌المللی است؛ به‌گونه‌ای که در میان ۵۶۵ مطالعه تجربی انجام‌شده توسط پژوهشگران ایرانی، تنها ۸ درصد از آن‌ها در نشریات بین‌المللی منتشر شده‌اند و غالب مقالات (۹۲ درصد) در نشریات ملی به چاپ رسیده‌اند^۲. این در حالی است که در سال‌های اخیر، افزایش روبه‌رشد همکاری در نشریات بین‌المللی در میان پژوهشگران ترک دیده می‌شود (Gumas et al., 2019؛ Hosseingholizad et al., 2021). افزون بر این، مرور پژوهش‌ها حکایتگر آن است که پژوهش‌های صورت‌گرفته در ایران تحت پارادایم اثبات‌گرایی هستند؛ بنابراین براساس پژوهش‌های مرور شده، رویکرد کمی در پژوهش‌های

^۱. برای مثال، در انتفاضه دوم، مدارس به خاطر تجاوز اسرائیل مجبور به تعطیلی شدند. رهبران آموزشی در پاسخ به این بحران، تدریس معروف را ایجاد کردند که تقریباً شبیه به مدرسه در خانه بود.

^۲. این مقالات در نشریات گوناگون با موضوعات متفاوت از جمله آموزش عمومی، علوم اجتماعی، مدیریت و رهبری آموزشی، علوم رفتاری و مدیریت عمومی منتشر شده‌اند.

حوزه مدیریت و رهبری آموزشی در ایران غالب است (Nemati 2019; Hosseingholizadeh et al., 2021). همچنین مرور پژوهش‌ها نشان می‌دهد که رویکرد غالب در مطالعات جهانی مدیریت و رهبری آموزشی، کمی است. با این حال، در کشورهای هنگ کنگ و اسرائیل، تمایل به استفاده از روش‌های کیفی در این حوزه مشاهده می‌شود. بر این اساس، پژوهشگران ایرانی باید به فراخوان Bates (2013) توجه کنند که خواستار کنار گذاشتن تقلید از علم اثبات‌گرایی است. لازم است از تلاش برای ایجاد یک تئوری ثابت و استخراج قوانین کلی به منظور راهنمایی مدیران دست بردارند و به سمت پژوهش‌های کیفی بروند. این رویکرد نه تنها به غنای شناخت مسئله کمک می‌کند، بلکه امکان بررسی عمیق‌تر و دقیق‌تری از بافت‌ها و شرایط خاص را فراهم می‌آورد. در نتیجه، این تغییر در روش‌شناسی می‌تواند به ارتقای کیفیت و کارآمدی مدیریت و رهبری آموزشی در ایران منجر شود.

نتیجه‌گیری

پژوهش فرا مرور نظام‌مند حاضر با هدف بازنمایی تولید دانش مدیریت و رهبری آموزشی در مناطق مختلف جغرافیایی انجام شد. نتایج این مطالعه در حوزه موضوعی، نشان از تنوع و گستردگی حوزه مطالعاتی مدیریت و رهبری آموزشی دارد (Wang et al., 2015) که به زعم Oplatka (2018) بیانگر نشاط فکری و بالندگی این حوزه مطالعاتی است؛ به عبارت دیگر، گویی مدیریت آموزشی با قلمی در دست، دایره‌ای به دور خویش ترسیم کرده که دارای خطوط ممتد پررنگ نیست و با خط‌چین‌هایی زمینه پیوند و ارتباط با سایر قلمروهای رشته‌ای را هموار کرده است. همچنین، این فرامرور نشان داد که تولید دانش مدیریت و رهبری آموزشی در مناطق مختلف از منظر سطح بلوغ مفهومی، مدل‌های نظری و رویکردهای روش‌شناختی تفاوت‌های قابل توجهی دارد. در مطالعات آسیا می‌توان نوعی نابرابری در میدان تولید دانش مدیریت آموزشی را به نظاره نشست. هرچند شواهدی از گذار مفهومی از «مدیریت آموزشی» به «رهبری آموزشی» دیده می‌شود، اما این گذار ماهیتی اقتباسی دارد و مفاهیم وارداتی به ندرت در بافت محلی بازتعریف شده‌اند. تحلیل کلی چشم‌انداز دانش مدیریت آموزشی در آسیا نشان می‌دهد که با نوعی «توازن محتاطانه» روبه‌رو هستیم؛ دانشی که نه ایستا است، نه جسور، نه حاشیه‌نشین و نه پیش‌قراول. بخش عمده دانش تولیدشده در این تکه از پازل، بر تکرار الگوهای موجود، سنجش کمی متغیرها بدون توجه به زمینه و فروکاست رهبری آموزشی به روابط آماری متمرکز است. از دید نویسندگان، تا زمانی که مدیریت آموزشی در آسیا دل در گروی «اندازه‌گیری»

دهد. «فهم»، دانش تولیدی همچنان ناقص و ناکافی خواهد بود. در مقابل، مرور ادبیات تولید دانش در آمریکا نشان‌دهنده پایگاهی تثبیت‌شده، متکثر و مسئله‌محور است. در این قاره، می‌توان میدان باز، سیال و میان‌رشته‌ای تولید دانش را مشاهده کرد؛ به گونه‌ای که پایگاه دانشی آمریکایی از پرسش درباره «چیستی دانش» به سمت «کار بست و حل مسئله» حرکت کرده است؛ حرکتی که با سنت فکری پراگماتیسم پیوندی عمیق دارد. این رویکرد سبب تنوع موضوعی در ادبیات آمریکایی شده و سهم قابل توجهی را در توسعه نظریه‌های کاربردی ایفا می‌نماید. در اروپا نیز تولید دانش، از منظر معرفتی، از انسجام، تراکم و پیوستگی قابل توجهی برخوردار است. در این زمینه، پیوند میان مدرسه، سیاست‌گذاری و دولت ساختاریافته و محسوس است؛ هرچند هنوز نواحی خالی و کاستی‌هایی در نقشه دانش اروپایی دیده می‌شود اما عاشقانه به تولید دانش در مقیاس آموزش و پرورش مبادرت ورزیده است. به باور نویسندگان، اروپا به سطحی از «بلوغ روش‌شناختی» دست یافته است؛ بلوغی که به تولید دانش جهت می‌دهد و چارچوب نظری لازم برای توسعه پایدار آن را فراهم می‌سازد. در این میان، تولید دانش در ادبیات آفریقایی نیز نوپا است و با اقتباس نظری در میانه تولید دانش مدیریت آموزشی نفس می‌کشد.

یافته مهم دیگر، توجه اندک پژوهش‌های انجام‌شده به مطالعات بومی و نظریه‌پردازی است؛ پژوهش‌ها بیشتر به سمت تولید دانش جهانی و استاندارد متمایل شده‌اند، به طوری که مفاهیم استفاده‌شده عمدتاً وارداتی هستند (Hossengholizade et al., Gumus et al., 2019., Hammada et al., 2020; Salami et al., 2023., e.g., 2021.). درمجموع می‌توان گفت، پارادایم انگلیسی-غربی در پژوهش‌های ویژه مشرق زمین مشهود است (Dimmok, 2020). بررسی تولید دانش در قاره‌های آسیا، آفریقا و آمریکا نشان می‌دهد که مدیریت آموزشی در نوعی امپریالیسم علمی گرفتار شده است؛ به طوری که الگوها و روش‌های متعارف غرب (پارادایم انگلیسی-آمریکایی) به سایر قاره‌ها نفوذ کرده‌اند^۱ (Asuga et al., 2016). یکی از آسیب‌های امپریالیسم علمی

^۱. شایان ذکر است که امپریالیسم علمی در مفهومی فراتر از صرف انتخاب روش پژوهش به معنای تسلط یک ایده، نظریه، روش یا پارادایم بر سایر شاخه‌های دانش است که می‌کوشد قلمروهای فراتر از حوزه اصلی خود را تحت سلطه بگیرد و برای آن‌ها تبیین ارائه دهد (Ghasemian, 1992). این تسلط لزوماً محدود به رویکرد کمی یا کیفی نیست؛ بلکه مربوط به نفوذ و سیطره نظریه‌ها، مفاهیم و الگوهای فکری غالب است. به‌طور معمول، چنین تبیین‌هایی در حوزه‌های جدید ناکارآمد بوده و گاهی آسیب‌زا هستند، و

این است که «به جای افکندن نوری بر مسیر معرفت، بر تاریکی مضاعف می‌افزاید» (Bayani, 2023). با این حال، تلاش‌هایی برای رهایی از این وضعیت، در چین، اسرائیل و مالزی صورت گرفته است (Hallinger et al., 2023؛ e.g., Adams et al., 2021, 2023). همچنین پژوهشگران آمریکای جنوبی و برخی از مناطق آفریقا برای تعامل دانش مدیریت آموزشی با نظریه انتقادی، قدرت و سرکوب اهتمام ورزیده‌اند (e.g., Agosto & Ronald, 2018). این تلاش‌ها نشان‌دهنده کوشش رهبران مدیریت آموزشی برای رهایی از پارادایم غالب است، که هرچند کوچک، نویدبخش است. یکی از بزرگ‌ترین چالش‌های پیش روی حوزه مدیریت و رهبری آموزشی در دهه‌های آینده، تولید پایگاه دانش معتبر بین‌فرهنگی با ارتباط جهانی خواهد بود (Dimmok, 2020). علاوه بر این، نتیجه مهم دیگر، وجود چالش‌های مهم روش‌شناسی در قلمرو مدیریت آموزشی است. به طور کلی، مطالعات مدیریت آموزشی، بیشتر جنبه کمی داشته و روش‌های کیفی کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند. از دلایل بی‌توجهی شامل برنامه درسی وارداتی (Hammada et al., 2020)، پیکره ادبیات تجربی، در سطح توصیف ماندن مقالات (Oplatka & Arar, 2017)، اقتباس از الگوهای غربی، تأکید دانشگاه بر کمیت انتشارات به جای کیفیت، بودجه اندک، محدودیت روابط شخصی و حرفه‌ای میان دانش‌پژوهان و مدارس^۱ می‌باشد (e.g., Bellibaş et al., 2023). در این بین، اغلب نویسندگان عرب از الگوهای غربی برای هدایت مطالعات تجربی خود بهره گرفته‌اند که این موضوع به عنوان یک محدودیت جدی در زمینه فرهنگ اسلامی قلمداد می‌شود (Ahmad, 2020؛ e.g., Arar et al., 2023). هم‌راستا با نتایج فوق (Oplatka & Arar, 2017) ضمن مرور مقالات اذعان داشتند که تأملات پژوهشگران عرب در مسائلی متمرکز شده که در دهه‌های ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰، توجه محققان غربی را جلب کرده است. در این بین، گمان می‌رود در پس ذهن پژوهشگران این

از ظهور رویکردهای بومی و نوآورانه جلوگیری می‌کنند (Bayani, 2023). بنابراین، ارجاع به امپریالیسم علمی در این پژوهش نه به معنای اصرار بر رویکرد کمی، بلکه به مفهوم تأثیر و سلطه پارادایم غالب بر دیگر رویکردها و حوزه‌ها است که امکان توسعه بومی دانش را محدود می‌سازد.

حوزه، گزاره آگوست کنتی مدیریت آموزشی بسان علوم طبیعی می‌درخشد که با فرض پذیرفتن آن، می‌توان جهان پیرامون مدیریت آموزشی را که مرکز آن انسان و روابط انسانی است (Shams, 2018)، به‌عنوان یک واقعیت عینی نگریست! با در نظر داشتن این نگاه، صدای گرینفیلد در فضا طنین‌انداز می‌شود که «مدیریت آموزشی بسان یک علم انسانی است» و به جای آنکه نظرها را به تحلیل چرایی‌ها معطوف دارد، به توصیف‌ها بسنده کرده است. این واقعیت در ایران نیز مشهود و تأمل‌کردنی است (Nemati et al., 2020؛ Lotfi & Hosseingholizadeh, 2022). با توجه به یافته‌های این پژوهش، می‌توان چند مسیر کلیدی برای مطالعات آینده در حوزه مدیریت و رهبری آموزشی ترسیم کرد:

۱. توسعه پژوهش‌های بین‌فرهنگی و بومی‌سازی نظریه‌ها: با توجه به سلطه پارادایم‌های انگلیسی-آمریکایی در پژوهش‌های مدیریت آموزشی و ناهماهنگی‌ها و خلأهای نظری ناشی از آن، پژوهشگران نیازمند انجام مطالعات تطبیقی در بسترهای فرهنگی مختلف و ارائه نظریه‌های بومی و متناسب با نیازها و ارزش‌های محلی هستند. این رویکرد می‌تواند چرخه تولید دانش محدود و تکراری را بشکند و شبکه‌های پژوهشی بین‌المللی را توسعه دهد، که در نهایت موجب تبادل تجربیات و انتقال دانش در مقیاس جهانی خواهد شد. علاوه بر این، تقویت پژوهش‌های میان‌رشته‌ای و گسترش همکاری‌های علمی میان دانشگاه‌ها و مؤسسات پژوهشی در سطوح ملی و بین‌المللی می‌تواند به توسعه پایدار و شکوفایی حوزه مدیریت و رهبری آموزشی کمک کند.
۲. پرداختن به مسائل نوظهور در مدیریت آموزشی: مطالعات آینده باید توجه ویژه‌ای به مسائل و چالش‌های نوظهور از جمله عدالت آموزشی، بهبود و اثربخشی مدرسه و تأثیر رهبری مدیران بر یادگیری دانش‌آموزان داشته باشند. پژوهشگران می‌توانند با تمرکز بر موضوعاتی که در ادبیات موجود کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند مانند نقش مدیران در ارتقای عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان، تحقق عدالت آموزشی، ایجاد محیط‌های یادگیری اثربخش، توسعه ظرفیت‌های معلمان و چالش‌های ناشی از تغییرات سازمانی، به توسعه نظریه‌های کاربردی و ارائه راهکارهایی برای بهبود عملکرد مدارس کمک کنند. علاوه بر این، در راستای روند تحول دیجیتال، بررسی اثر فناوری‌های نوظهور بر مدیریت و رهبری آموزشی نیز به عنوان یک ضرورت پژوهشی مطرح می‌شود.

۳. لزوم تنوع روش‌شناختی: با توجه به غلبه روش‌های کمی در پژوهش‌های موجود و محدودیت‌های آن‌ها در ارائه درک عمیق از بافت‌های محلی و تجارب ذهنی، بهره‌گیری از روش‌های کیفی و ترکیبی برای تحلیل پدیده‌های مدیریت آموزشی ضروری است. این رویکردها می‌توانند به شناسایی ابعاد پنهان و زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی کمک کرده و زمینه‌ساز توسعه نظریه‌های بومی باشند. استفاده از تحلیل‌های موضوعی و مطالعات موردی در کنار داده‌های کمی می‌تواند چشم‌انداز پژوهشی این حوزه را بهبود بخشد.
۴. تقویت برنامه‌های آموزشی و سیاست‌های حمایتی: در راستای توسعه نظریه‌ها و الگوهای مدیریت و رهبری آموزشی در ایران، سیاست‌گذاری و طراحی برنامه‌های آموزشی ویژه برای مدیران، ارتقای مهارت‌های زبانی و فنی آنان و تشویق به همکاری‌های بین‌المللی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. ایجاد ساختارهای حمایتی و تأمین منابع مالی برای تحقیقات مرتبط می‌تواند سهم پژوهشگران ایرانی در تولید دانش بین‌المللی را افزایش دهد.

Reference

- Adams, D., Thien, L. M., Chuin, E. C. Y., & Semaadderi, P. (2023). The elusive Malayan tiger 'captured': A systematic review of research on educational leadership and management in Malaysia. *Educational Management Administration & Leadership*, 51(3), 673-692.
- Agosto, V., & Roland, E. (2018). Intersectionality and educational leadership: A critical review. *Review of Research in Education*, 42(1), 255-285.
- Ahmed, E. I. (۲۰۲۳). Systematic review of research on educational leadership and management in Muslim societies. *Educational Management Administration & Leadership*, 51(1), 52-74.
- Al-Attari, A., & Essa, E. (2024). Educational Administration and Leadership in Jordan: A Retrospective-Pro prospective Approach. In *Demystifying Educational Leadership and Administration in the Middle East and North Africa* (pp. 114-139). Routledge.
- Altae, M. (2024). Educational Leadership and Administration in Iraq: Challenges and Prospects. *Demystifying Educational Leadership and Administration in the Middle East and North Africa*, 62-74.
- Arar, K., Turan, S., Gümüş, S., Sellami, A., & Mahfouz, J. (2023). Demystifying Educational Leadership and Administration in the Middle East and North Africa/Editorial Introduction. In *Demystifying Educational Leadership and Administration in the Middle East and North Africa* (pp. 1-11). Routledge.
- Arar, K., Yilmaz, M., & Koschoreck, J. W. (2024). Mapping doctoral dissertations in an educational leadership programme: A longitudinal examination of knowledge construction in the last two decades. *Review of Education*, 12(1), e3446.
- Asuga, G. N., Scevak, J., & Eacott, S. (2016). Educational leadership, management and administration in Africa: an analysis of contemporary literature. *School Leadership & Management*, 36(4), 381-400.

- Attari, A. T. A., & Essa, E. B. (2023). Arab scholarship in educational administration, management and leadership: An overview. *Educational Management Administration & Leadership*, 51(4), 849-867.
- Bates, R. J. (1980). New developments in the new sociology of education. *British Journal of Sociology of Education*, 1(1), 67-79.
- Bellibaş, M. Ş., & Gümüş, S. (2019). A systematic review of educational leadership and management research in Turkey: Content analysis of topics, conceptual models, and methods. *Journal of Educational Administration*, 57(6), 731-747.
- Bellibaş, M. Ş., Karataş, İ. H., & Aydoğdu, E. (2023). Educational Leadership and Management in Türkiye: A Critical Review of Policy, Practice, and Research. *Demystifying Educational Leadership and Administration in the Middle East and North Africa*, 12-36.
- Biglan, A. (1973). The characteristics of subject matter in different academic areas. *Journal of Applied psychology*, 57(3), 195.
- Boyan, N. J. (1988). *Handbook of research on educational administration: A project of the American Educational Research Association*. Longman Pub Group.
- Bridges, E. M. (1982). Research on the school administrator: The state of the art, 1967-1980. *Educational Administration Quarterly*, 18(3), 12-33.
- Bush, T. (1999). Crisis or Crossroad? The Discipline of Educational Management in the Late 1990s. *Journal of Educational Management & Administration*, 27(3), 239-252.
- Campbell, R. F. (1979). A critique of the *Educational Administration Quarterly*. *Educational Administration Quarterly*, 15(3), 1-19.
- Castillo, F. A., & Hallinger, P. (۲۰۱۸). Systematic review of research on educational leadership and management in Latin America, 1991-2017. *Educational Management Administration & Leadership*, 46(2), 207-225.
- Dimmock, C. (2020). Connecting research and knowledge on educational leadership in the West and Asia: Adopting a cross-cultural comparative perspective. *Comparative Education*, 56(2), 257-277.
- Eacott, S. (۲۰۱۵). Rethinking 'leadership' in education: A research agenda. *Journal of Educational Administration and History*, 45(2), 113-125.
- Elmeski, M. (2024). Educational Leadership and Administration in Morocco: Recent Developments and Growth Prospects. *Demystifying Educational Leadership and Administration in the Middle East and North Africa*, 75-94.
- Eyal, O., & Rom, N. (2015). Epistemological trends in educational leadership studies in Israel: 2000-2012. *Journal of educational administration*, 53(5), 574-596.
- Flessa, J., Bramwell, D., & Mindreau, G. C. (2021). Educational administration research in comparative education, 1995-2018. *Comparative Education Review*, 65(3), 419-444.
- Ghasemian, A. (1992). The colonial policy of imperialism in the Third World. *Al-Zahra University Humanities Quarterly*, (9-10), 153-163.
- Ghaemipour, M. Noh Ebrahim, A. Zain Abadi, H., & Ahanchian, M. (2021). Representation of knowledge production of leadership and educational management in international specialized journals and global databases. *Iranian Journal of Higher Education*, 13(4), 113-144. [In Persian].

- Gümüş, S., Bellibaş, M. Ş., Gümüş, E., & Hallinger, P. (2020). Science mapping research on educational leadership and management in Turkey: A bibliometric review of international publications. *School Leadership & Management*, 40(1), 23-44.
- Hallinger, P. (2011). A review of three decades of doctoral studies using the principal instructional management rating scale: A lens on methodological progress in educational leadership. *Educational Administration Quarterly*, 47(2), 271-306.
- Hallinger, P. (۲۰۱۳). Reviewing reviews of research in educational leadership: An empirical assessment. *Educational Administration Quarterly*, 50(4), 539-576.
- Hallinger, P. (۲۰۱۷). Surfacing a hidden literature: A systematic review of research on educational leadership and management in Africa. *Educational Management Administration & Leadership*, 46(3), 362-384.
- Hallinger, P. (۲۰۱۸). A systematic review of research on educational leadership and management in South Africa: Mapping knowledge production in a developing society. *International Journal of leadership in education*, 22(3), 316-334.
- Hallinger, P. (۲۰۱۸). Science mapping the knowledge base on educational leadership and management in Africa, 1960–2018. *School Leadership & Management*, 39(5), 537-560.
- Hallinger, P. (۲۰۱۹). Science mapping the knowledge base on educational leadership and management from the emerging regions of Asia, Africa and Latin America, 1965–2018. *Educational Management Administration & Leadership*, 48(2), 209-230.
- Hallinger, P. (2023). An Empirical Reflection on Educational Administration Quarterly's Distinctive Contributions to the Field, 1965–2020. *Educational Administration Quarterly*, 59(5), 884-913.
- Hallinger, P., & Bryant, D. (2013) a. Mapping the terrain of educational leadership and management in East Asia. *Journal of educational administration*, 51(5), 618-637.
- Hallinger, P., & Bryant, D. A. (۲۰۱۴). Exploring features of highly productive research contexts in Asia: A comparison of knowledge production in educational leadership in Israel and Hong Kong. *Asia pacific journal of education*, 36(1), 165-184.
- Hallinger, P., & Chen, J. (۲۰۱۴). Review of research on educational leadership and management in Asia: A comparative analysis of research topics and methods, 1995–2012. *Educational management administration & leadership*, 43(1), 5-27.
- Hallinger, P., & Hammad, W. (2019). Knowledge production on educational leadership and management in Arab societies: A systematic review of research. *Educational Management Administration & Leadership*, 47(1), 20-36.
- Hallinger, P., & Kovačević, J. (2019) a. A bibliometric review of research on educational administration: Science mapping the literature, 1960 to 2018. *Review of Educational Research*, 89(3), 335-369.
- Hallinger, P., & Kovačević, J. (۲۰۱۹) b. Science mapping the knowledge base in educational leadership and management: A longitudinal bibliometric analysis, 1960 to 2018. *Educational Management Administration & Leadership*, 49(1), 5-30.
- Hallinger, P., & Kovačević, J. (2022). Mapping the intellectual lineage of educational management, administration and leadership, 1972–2020. *Educational Management Administration & Leadership*, 50(2), 192-216.

- Hallinger, P., Gümüş, S., & Bellibaş, M. Ş. (2020). 'Are principals instructional leaders yet?' A science map of the knowledge base on instructional leadership, 1940–2018. *Scientometrics*, 122(3), 1629-1650.
- Hallinger, P., Lee, T. H. T., & Szeto, E. (2013). Review of research on educational leadership and management in Hong Kong, 1995–2012: Topographical analysis of an emergent knowledge base. *Leadership and Policy in Schools*, 12(3), 256-281.
- Hammad, W., & Hallinger, P. (2017). A systematic review of conceptual models and methods used in research on educational leadership and management in Arab societies. *School Leadership & Management*, 37(5), 434-456.
- Hammad, W., Ahmed, E., & Barakat, M. (2023). Examining the knowledge base in educational administration and leadership in Egypt: A systematic review of published research literature. *Demystifying Educational Leadership and Administration in the Middle East and North Africa*, 37-61.
- Hammad, W., Samier, E. A., & Mohammed, A. (2022). Mapping the field of educational leadership and management in the Arabian Gulf region: A systematic review of Arabic research literature. *Educational Management Administration & Leadership*, 50(1), 6-25.
- Hare, D., (1996). *Theory development in educational administration*. UMI Microform 96.
- Hilal, Y. Y., & Al-Alawi, M. K. (2023). Exploring the Omani educational administration and leadership literature: Hidden gems or concerns to be addressed? In *Demystifying Educational Leadership and Administration in the Middle East and North Africa* (pp. 209-232). Routledge.
- Hosseingholizadeh, R., Ahanchian, M. R., Kouhsari, M., & Nofersti, A. (2017). A History of Educational Management Thought with Regards to International Experiences. *Journal of Foundations of Education*, 6(2): 128-152. [In Persian].
- Hosseingholizadeh, R., Sharif, A., & Taghizadeh Kerman, N. (2021). A systematic review of conceptual models and methodologies in research on school principals in Iran. *Journal of Educational Administration*, 59(5), 564-581.
- Hoy, W. K. (1978). Scientific research in educational administration. *Educational Administration Quarterly*, 14(3), 1-12.
- Huang, C., Yang, C., Wang, S., Wu, W., Su, J., & Liang, C. (۲۰۱۹). Evolution of topics in education research: A systematic review using bibliometric analysis. *Educational Review*, 72(3), 281-297.
- Jackson, K. M. (2019). A Review of Research Methods Trends in Educational Leadership Journals. *Education Leadership Review*, 20(1), 119-132.
- Khalkhali, A. (۲۰۱۵). Generalization Educational Management (Readout & Reconstruction of Discipline Role). Tonekabon: *Center of Islamic Azad University*. [In Persian].
- Kovačević, J., & Hallinger, P. (۲۰۱۹). Finding Europe's niche: Science mapping the knowledge base on educational leadership and management in Europe, 1960–2018. *School Effectiveness and School Improvement*, 31(3), 405-425.
- Lahmar, F., & Abbou, F. Z. (2024). Educational Leadership and Administration in Algeria: Policy, Development, and Reflective Practice. In *Demystifying Educational Leadership and Administration in the Middle East and North Africa* (pp. 95-113). Routledge.

- Lotfi, H & , Hoseingholizadeh .R. (2022). A reflection on the scientific achievements and research orientations of Iran's educational management professors. *Management and planning in educational systems*, 15(1), 85-104. [In Persian].
- Marshall, J. M., & Clark, B. L. (2023). A Systematic Literature Review of Educational Leadership and US School Shootings: Establishing a Research Agenda. *Educational Administration Quarterly*, 59(3), 594-632.
- McLellan, J., Campbell, R., Fleming, T., Newell, L., & Bennion, J. (1988). *A History of thought and practice in educational administration*, JSTOR.
- Moloi, K., & Bush, T. (۲۰۰۷). An overview of education management in South Africa. *Management in education*, 20(5), 15-22.
- Mukhtar, S., & Abd Razak, A. Z. (2024). Exploring the Landscape of Educational Leadership Research: A Bibliometric Analysis (2013-2022). *Journal of Contemporary Social Science and Education Studies (JOCSES) E-ISSN-2785-8774*, 4(1), 17-33.
- Murphy, G. (2019). A systematic review and thematic synthesis of research on school leadership in the Republic of Ireland: 2008–2018. *Journal of Educational Administration*, 57(6), 675-689.
- Nemati, S & Shirbaghi, N. (۲۰۱۹) Representation of the concept of an educational leader in the published articles of educational science journals. *Journal of Educational Sciences of Shahid Chamran University of Ahvaz*, 6(1), 221-240. [In Persian].
- Oplatka, I. (2008). The field of educational management some intellectual insights from the 2007 BELMAS national conference. *Management in Education*, 22(3): 4-10.
- Oplatka, I. (2009). The field of Educational Administration: A Historical overview of scholarly attempts. *Journal of Educational Administration*, 47(1), 8-35.
- Oplatka, I. (2020). The Knowledge Base in the Field of Educational Administration and New Field Members. *Oxford Research Encyclopedia of Education*. Retrieved 31 Mar. 2021.
- Oplatka, I., & Arar, K. (2016). The field of educational administration as an arena of knowledge production: Some implications for Turkish field members. *Research in Educational Administration and Leadership*, 1(2), 161-186.
- Oplatka, I., & Arar, K. (2017). The research on educational leadership and management in the Arab world since the 1990s: A systematic review. *Review of Education*, 5(3), 267-307.
- Rastehmoghadam, A., Abbaspour, A., & Jalali, A. (2016). Reflection on Global Scientific Legacy of Educational Management. *Journal of management and Planning in Educational systems*, 9(16): 51-84. [In Persian].
- Ribbins, P. (2006). History and the study of Administration and Leadership in Education: Introduction to a special Issue. *Journal of Educational Administration and History*, 38(2), 113-124.
- Salha, S., & Affouneh, S. (2024). The State of Art of Educational Leadership in Palestine: The Two Faces of the Coin. *Demystifying Educational Leadership and Administration in the Middle East and North Africa*, 154-165.
- Samul, J. (2020). The research topics of leadership: Bibliometric analysis from 1923 to 2019. *International Journal of Educational Leadership and Management*, 116-143.
- Shams, G. (2017) Basics and principles of educational management. Tehran: Samt. [In Persian].
- Szeto, E., Lee, T. T. H., & Hallinger, P. (2015). A systematic review of research on educational leadership in Hong Kong, 1995-2014. *Journal of Educational Administration*, 53(4), 534-553.

- Tian, M., & Huber, S. G. (2020). Mapping educational leadership, administration and management research 2007–2016: Thematic strands and the changing landscape. *Journal of Educational Administration*, 58(2), 129-150.
- Tian, M., & Huber, S. G. (2021). Mapping the international knowledge base of educational leadership, administration and management: a topographical perspective. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 51(1), 4-23.
- Wang, Y., & Bowers, A. J. (2016). Mapping the field of educational administration research: A journal citation network analysis. *Journal of Educational Administration*, 54(3).
- Wang, Y., Bowers, A. J., & Fikis, D. J. (2017). Automated text data mining analysis of five decades of educational leadership research literature: Probabilistic topic modeling of EAQ articles from 1965 to 2014. *Educational administration quarterly*, 53(2), 289-323.
- Wang, Y., Bowers, A. J., & Fikis, D. J. (2017). Automated text data mining analysis of five decades of educational leadership research literature: Probabilistic topic modeling of EAQ articles from 1965 to 2014. *Educational administration quarterly*, 53(2), 289-323.